

A. RUŽĖ

DABARTINĖS LIETUVIŲ LITERATŪRINĖS KALBOS LAIKO KONSTRUKCIJOS SU PRIELINKSNIU PER

Ivadas

§ 1. Laiko konstrukcijos¹, kurių pagrindinis dėmuo veiksmažodis, o priklausomasis – prielinksnis *per* su daiktavardžio galininku, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje yra labai produktyvios ir dažnai vartoamos. Kaip iš laiko konstrukcijų su linksniais išskiria savo produktyvumą konstrukcijos su galininku, taip iš laiko konstrukcijų su prielinksniais – konstrukcijos su prielinksniu *per*.

Iki šiol konstrukcijos su prielinksniu *per* nebuvo specialiai nagrinėtos: buvo keliamos tik paties prielinksnio *per* reikšmės. Tačiau *per*, kaip ir kitų prielinksnių, reikšmių negalima atsieti nuo visos konstrukcijos reikšmės. Daugiausia duomenų apie prielinksnio *per* vartojimą laiko reikšme senuosiuose mūsų raštuose pateikia E. Frenkelis². Jis išskiria keturis prielinksnio *per* vartosenos atvejus, bendrais bruožais nurodo, su kurių reikšmių daiktavardžiais tas prielinksnis vartoamas.

A. Šleicheris³ tik trumpai pamini prielinksnio *per* vartojimą laiko reikšme, pateikdamas kelis pavyzdžius. F. Kuršaitis⁴ teišskiria dvi prielinksnio *per* laiko reikšmes. J. Jablonskis „Linksniuose ir prielinksniuose“⁵ prielinksnio *per* reikšmių neapibūdina, o tik tarp kitokių reikšmių duoda ir keletą laiko reikšmės pavyzdžių. A. Senas⁶ išskiria tris prielinksnio *per* laiko reikšmes, bet pavydžiai neiliustruoja. Plačiausiai prielinksnio *per* laiko reikšmes dabartinėje literatūrinėje kalboje nagrinėja E. Valiulytė kandidatinėje disertacijoje ir akademinėje gramatikoje⁷.

§ 2. Šiame straipsnyje nagrinėjamos ne prielinksnio *per* laiko reikšmės, bet laiko konstrukcijos, sudarytos iš veiksmažodžio ir daiktavardžio galininko su prielinksniu *per*. Čia aptariama laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* gramatinė struk-

¹ Laiko konstrukcijomis arba konstrukcijomis čia vadinami žodžių junginiai, reiškiantys laiko santykius. Patogumo dėlei konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – veiksmažodis, o priklausomasis – prielinksnis *per* su daiktavardžiu (vienu ar su pažyminiu), toliau tekste dažnai vadinamos konstrukcijomis su prielinksniu *per*. Taip pat konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – daiktavardžio galininkas, daiktavardžio įnagininkas, polinksniai *metu*, *laiku* su daiktavardžiu ir pan., vadinamos konstrukcijomis su galininku, konstrukcijomis su įnagininku, konstrukcijomis su polinksniais *metu*, *laiku* ir pan. – pagal priklausomojo dėmens svarbiausią skiriamaąjį gramatinį požymį.

² E. Fraenkel, Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen, Heidelberg, 1929, p. 123–125.

³ A. Schleicher, Handbuch der litauischen Sprache, Prag, 1856, p. 282.

⁴ F. Kurschat, Grammatik der litauischen Sprache, Halle, 1876, p. 395, 396.

⁵ J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1957, p. 658–659.

⁶ A. Senn, Handbuch der litauischen Sprache, t. I, Heidelberg, 1966, p. 418.

⁷ Žr. E. Валюлите, Значение и употребление предлогов с винительным падежом в современном литовском языке, Автореф. кандид. диссерт., Вильнюс, 1966, p. 10–11; Lietuvių kalbos gramatika, t. II, Vilnius, 1971, p. 630–631.

tūra ir leksinė sandara, tų konstrukcijų reikšmės bei jų priklausumas nuo konstrukcijos gramatinį ir leksinių ypatybių, iškeliami laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* sintaksiniai sinonimai⁸.

§ 3. Laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* reikšmių skirtumus dažniausiai lemia šie veiksniai: 1) pagrindiniu konstrukcijos dėmeniu einančio veiksmažodžio veikslas ir reikšmė, 2) priklausomojo daiktavardžio leksinė reikšmė, 3) su daiktavardžiu vartojamo pažyminio leksinės ir gramatinės ypatybės ir 4) priklausomojo daiktavardžio skaičiaus forma. Ne visais atvejais šie veiksniai vienodai svarbūs: vienu atveju daugiau reikšmės turi vienas, kitu – kitas veiksnys.

Atsižvelgiant į gramatinės struktūros ir leksinės sandaros ypatumus, pagal reikšmę čia išskiriamos penkios laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* grupės: 1) konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo laiko momentą, 2) konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo laiko periodą, 3) konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo dažnį, 4) konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo trukmę ir 5) konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo realizavimo terminą.

Reikia pabrėžti, kad laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* pagrindinės reikšmės nėra ryškiai išsidiferencijavusios. Pasitaiko daug pereinamų atvejų, reikšmių susikryžiavimo. Todėl atribujant vieną reikšmę nuo kitos, ne visada galima išvengti subjektyvumo.

Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo laiko momentą ar periodą

§ 4. Veiksmą ir jo laiko momentą paprastai reiškia konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – ivykio veikslo veiksmažodis. Veiksmažodžiu reiškiamas veiksmas įvyksta daiktavardžiu pasakomo laiko tam tikru momentu.

Ryt *per pietus būsi nušautas*. Lt IV 471. *Per Naujuosius Metus* ji atsiuntė jam trumpą laiškelį. Myk-PutR VII 90. *Pernai per kalėdas Petrokai susikvietė svečius*. GricŽ 428. *Dar daugiau buvo tokū, kurie patys per atostogas buvo šiuo tuo nusikalte*. Myk-PutR III 200. *Ir kunigui per išpažinti pasisakei?* VienR V 157. *Vilniu atvykau per susirinkimą*. LKŽ.

Veiksmą ir jo laiko momentą reiškia ir tokios konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – eigos veikslo veiksmažodis, einantis su pagalbiniu veiksmažodžiu, žyminciu veiksmo pradžią ar pabaigą (*imti, pradēti, baigti, nustoti* ir kt.).

Per paniką vokiečiai émė tratinti vieni į kitus iš kulkosvaidžių. Gud-GuzR V 327. *Per pietus nustojo lyti*. Grl.

Kartais kai kurios šios reikšmės konstrukcijos labai artimos veiksmą ir jo realizavimo terminą reiškiančioms konstrukcijoms.

O koks vaizdas Grêtės Karalienės per karą išpuoštame gale? SimonR V 292. *Tétis, tur būt, i trobą jau vėl atsinešė savo varstotą, susirinkęs per karą išmėtytus kaltelius ir grąžtelius*. VenclPU 288. *Per atodrėkį sniego paviršius ap tirpdavo*. IvanAŽP 151.

Tą reikšmės atspalvi lemia prielinksnis *per*. Nors tokiose konstrukcijose ir galima ižiūrėti, kad veiksmas buvo realizuotas daiktavardžio nurodomu laiko metu,

⁸ Dėl sintaksinio sinonimo supratimo žr. A. Ružė, Laiko konstrukcijų sinonimikos klausimu, Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija, t. 2(27), 1968, p. 145–152.

bet šios konstrukcijos neturi aiškios kiekybės reikšmės, todėl jos skiriamos prie veiksmų ir jo laiko momentą reiškiančių konstrukcijų (plg. § 42).

§ 5. Veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančios konstrukcijos dažniausiai sudaromos su eigos veikslu veiksmažodžiais.

Ir Matas per dieną stropai dirba drauge. Simon R I 36. Stepių viesulai per naktį ūžaus, šaldys kraują, šaižiai glamonės. SNerKBM 111. Kokiuse tvartuose mūsų gyvulėliai per žiemą šala. BitKMD 53. Per užgavėnes visose trobose kunkuliuoja puodai, prikrauti mėsos. VenclPU 94.

Rečiau veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančią konstrukciją pagrindiniu dėmeniu eina įvykio veikslu veiksmažodžiai, reiškiantys su tam tikru laiko periodu susijusį veiksmą.

Per rytagonę mane pamigdyti buvo derēta. BaltPV II 237. Per Kalėdas prasėdėjome namuose, alų gurkšnodami. Grl.

Būdinga, kad konstrukcijos su prielinksniu *per*, reiškiančios veiksmą ir jo laiko periodą, neturi kiekybės reikšmės: jomis akcentuojama veiksmas ir kada jis vyksta, o ne kiek laiko trunka. Tuo jos skiriasi nuo veiksmų ir jo trukmę reiškiančių konstrukcijų (plg. § 26).

§ 6. Konstrukcijų su prielinksniu *per*, reiškiančių veiksmą ir jo laiko momentą ar periodą, priklausomas daiktavardis gali turėti ir vienaskaitos, ir daugiskaitos galininko formą. Kai daiktavardis turi abiejų skaičių formas, tai šių reikšmių konstrukcijos visada sudaromos tik su vienaskaitos galininku.

Per vakarienę vėl gavome kumpio ir dešrelį. VenclMA 128. Per šv. Jurgi žmonės, sekdamis senove, tiek sunešė į bažnyčią kiaušinių ir sūrių, kad tos dievo dovanos kibirų kibirai prikrauti stovėjo apie altorių. BitKMD 649. Per karą jis kurtulį gavo. Lš. Tokie pasikeitimai galėtų įvykti tiktais per sukilių, per revoliuciją. Vair-RačkKM 116.

Vakar per dieną kupriava ūjavus į svirną. VI. Na, sakyk, meldžiamasis, kur vedžiojai mano uošvį per naktį? ČiurlRR II 251. Varguoliai jau per žiemą srėbė tik miltų putrą. BitKMD 642.

Su daugiskaitiniais daiktavardžiais aiškią laiko momento ar periodo reikšmę turi tik tos konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – kartinis veiksmažodis (plg. § 20).

Per Naujuosius Metus ji vėl atsilankė pas jį palinkėti, kaip įprasta, laimingų metų ir perduoti geriausių tėvo linkėjimų. Myk-PutR VII 56. Per atostogas parvažiavęs namo, atsigausiu. LKŽ III 178.

Trys vyrai išėjo per užgavėnes gerai gérę. BsP IV 40. Aš manau, per kalėdas niekur neisime. GrušK 127.

Konstrukcijos, kurių pagrindinis dėmuo – eigos veikslu kartotinis veiksmažodis arba įvykio bei eigos veikslu veiksmažodis, turintis būtojo dažninio laiko formą, o priklausomas daiktavardis daugiskaitinis (be kiekybinių pažyminių), paprastai reiškia veiksmą ir jo dažnį (žr. § 20). Veiksmą ir jo dažnį reiškia ir konstrukcijos su esamojo laiko neveikiamuoju dalyviu (žr. § 20).

§ 7. Veiksmą ir jo laiko momentą ar periodą reiškiančių konstrukcijų priklausomas daiktavardis paprastai vartojamas be pažyminių. Retesnės konstrukcijos su daikto kokybę nusakančiais pažyminiais, kurie būna fakultatyvūs. Struktūriškai

būtini pažyminiai yra tik tuo atveju, kai daiktavardžiai reiškia laiko mato vienetus (žr. § 10). Kiekybinių pažyminių šios reikšmės konstrukcijose niekada nebūna.

§ 8. Svarbiausias bruožas, skiriantis veiksmą ir jo laiko momentą nuo veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančių konstrukcijų – veiksmažodžio veikslas. Priklausomoju dėmeniu, išskyrus du atvejus (žr. §§ 9–10), eina tų pačių reikšmių daiktavardžiai.

Veiksmą ir jo laiko momentą reiškiančių konstrukcijų daiktavardis neretai pabrėžiamas dalelyte *pat* arba pažymimuoju įvardžiu *pats*, -*i*.

Pavasari per pat darbymeti išvarė tą kvaili į Šiaulius. JablRR I 659. Nulijo lietus per pačius pietus. Lt I 49. Jurgis, pripratęs anksti keltis, sukruto per patį saldmiegį ir ēmė krapšyti Arūną į kelionę. SajJPK 131.

Dalelytė *pat* bei įvardis *pats*, -*i* akcentuoja, kad veiksmas įvyksta daiktavardžiu pasakyto laiko tam tikru momentu.

Retais atvejais dalelytė *pat* ar įvardis *pats*, -*i* pasitaiko prie daiktavardžių veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančiose konstrukcijose. Tokiu atveju akcentuojama, kad veiksmas užima ne visą daiktavardžiu pasakytą laiką, o tik tam tikrą būdingiausią tam laikui tarpsnį.

Per pat pavasario atolaidi, grīždamas iš Baltaragio malūno, ējo Anupras susimąstęs keliu. BorBM 164.

Tiek dalelytė *pat*, tiek įvardis *pats*, -*i* šiose konstrukcijose yra fakultatyvūs.

Kitais atžvilgiais priklausomojo dėmens sandara nesiskiria, todėl abiejų reikšmių konstrukcijos čia aptariamos kartu. Tik iliustracijoje pirma duodamos konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo laiko momentą, o paskui iš naujos eilutės – konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo laiko periodą.

§ 9. Veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančios konstrukcijos ypač dažnos su paros dalių pavadinimais *diena*, *naktis* ir su metų laikų pavadinimais *vasara*, *žiema*, retkarčiais ir *pavasaris*, *ruduo*. Veiksmą ir jo laiko momentą reiškiančios konstrukcijos su šiais daiktavardžiais nesudaromos.

Štai užvakar po rugieną kiaules ganau per dieną. SruogR II 355. Per dieną [Jokūbas] be poilsio dirba. ŽemR IV 235. Labai smagu buvo su mergaitėmis ir Stasiu per dieną lakstyti. ŽemR IV 318. Senis Mykolą pagyrė ir liepė eiti namo ir per dieną ūžti. BsRP 208. Vargom vargom per naktį ir vis tiek neatkélém. SajJPK 178. Aš siuvau ir per naktį galvojau. BinkGR 67. Vėjas pailso, per naktį šlamėjės ir pūtęs. VenclR I 108. Laukuose ant kalnų ir ežero salose per naktį liepsnojo dervos statinės. VienR II 34. Per pavasari karvę šérēme irgi tvarte. Iš. Mes davém jiems per rudenį [pieno]. Dglš. Pakvailiojo kiek per rudenį, ir užteks. BorBM 95. Per vasarą dar laikės, bet dabar atsigulé. ŠRgR V 27. Pavasari, pražydus obelims ir kriausėms, Petras su Julium bėginėdavo žiūréti sodo, o per vasarą nešiodavosi iš ten pilnas kišenes apyninių, vyturinukų ir antaninių obuolių. MačAD 57. Kiauras dienas moterys per žiemą klegėjo, brūzgindamos rateli. LKŽ VI 28. Per žiemą nebuvo nieko gaminama. VaižgRR II 357. Jei gerai per žiemą pasédési prie knygos, gali išlaikyti į trečią klasę. MarukŽŠG 26.

Būdingas šių konstrukcijų bruožas tai, kad veiksmažodžio veiksmas aprępia visą pasakytą laiką. Todėl konstrukcijos su šiais daiktavardžiais artimos veiksmą ir jo trukmę reiškiančioms konstrukcijoms (plg. § 26).

Konstrukcijoms su prielinksniu *per* sinoniminės konstrukcijos su galininku ir konstrukcijos su polinksniais *metu, laiku*⁹ su vienaskaitos kilmininku.

Konstrukcijoms su prielinksniu *per* ir daiktavardžio galininku yra sinoniminės konstrukcijos su daiktavardžio galininku, kurių veiksmažodžiu pasakytas veiksmas vyksta visą daiktavardžiu žymima laiką¹⁰.

Nakties paukščiai dieną miega. Jnš. Dieną namuose nesėdžiu – vis laukuose. Grl. Aš gerai žinau, ką reiškia naktis savo kranto siekti. MiežSA 163. Naktis naujas [vaikas] vis klykė ir klykė. GricŽ 196. Pavasarį vištos an[t] skiedryno kranklinėja. Ml. Rudenį ulioja, o žiemą kalėdoja. Vj. Jis papras tas darbininkas, vasarą dirba uoste, žiemą be darbo. SimonR V 246. Vasara su kaliošais vaikščioja. PaukštPM 41. E pušelės! pušelės tos nesurokuotos! Tankios, aukštos ir lieknos, viršūnės kvietkuotos, ir vasarą, ir žiemą kaip rūtos žaliuoja. BaranAŠ 22. Žiemą linus šukavo, vilnas kedeno ir verpė. DaukRR 180. Žiemą vyras mezgė tinklus, bradinus. KrėvŠP 202.

Tokius pat sinonimus prielinksnio *per* konstrukcijos sudaro ir su polinksniu *metu, laiku* konstrukcijomis.

Dienos metujos gulėjo urvuose pasislėpusios. BalčTVN₁ 100. Dienos metu šernas riogso savo guolyje. ElisZV 587. Dienos metu salamandra slapstosi po kelmais. MastTZ 420. Vingių upė nakties laiku krantams sapną aiškina. BJuzRn 99. Ji, per dieną nusišliaužusi, turėjo nakties laiku prie vaiko budėti. LzPR I 374. Jis turėjo budėti nakties metu, ypač saugoti lentų rietuvės. DovŽE 75. Pavasario laiku, vos brékšta aušrelė, karklynuos jau čiulba lakštutė. BJuzRn 149. Rudens metu reikia kęsti ne tik drėgmę, bet ir vėją (trš.). Pietus vasaros metu valgydavo kiemo patvory. SruogR V 302. Vasaros metu Jankelis be darbo nebuvo. KrėvRg 185. Kai prie Berlynų vartų pasirodė bado šmékla ir kaulėtais pirštais negailestingai pasibeldė, vasaros metu iš ten buvo siuntinėjami vaka i provincijas. SimonNTP 266. Gerai ganyti vasaros metu rugienoje kiaulės. KrėvŠP 133. Vasaros metu važinėdavo į Lietuvą pagyventi saviškių tarpe ir pasimedžioti kalbos dalykų. JablR I IX. Vasaros metu galėtų būti gerokas centras ne tik buržujams, bet dailininkams ir mokslo vyrams. VaižgRR II 357. Žiemos metu prie slankiaus medžiai stovi tylūs. MačAD 77. Ot sau, žiemos laiku ką gi dirbsim senatvėje. LzPR II 8.

§ 10. Su laiko mato vienetus žyminčiais daiktavardžiais taip pat sudaromos tik veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančios konstrukcijos. Šiuo atveju pažymintys visada yra būtinas struktūrinis konstrukcijos elementas.

Per praējusį dešimtmetį, pažymima pranešime, mažėjo įtempimas Europoje. T 1971 218. Per birželio mėnesį nedirbau nė vienos dienos. Grl. Per devintąjį penkmetį toliau kils darbo žmonių atlyginimai, gerės buitinės sąlygos (trš.).

⁹ Dėl konstrukcijų su *metu, laiku* žr. A. Ružė, ten pat, p. 148–149. Konstrukcijas su polinksniu *metu* ir jų sinonimus nagrinėja O. Olekienė (žr. O. Олекене, Временные глагольные конструкции со словом *мету* (в роли послелога) в литовском литературном языке и их соответствие в русском языке, „Kalbotyra“, t. XXI, Vilnius, 1970, p. 111–126). Ji sintaksinio sinonimo apibrėžimo neduoda, bet iš pavyzdžių matyti, kad jo supratimas labai platus: konstrukcijų su polinksniu *metu* sinonimais laikomos net padalyvinės ir pusdalyvinės konstrukcijos (žr. p. 118–119).

¹⁰ Konstrukcijos su galininku, reiškiančios veiksmą, trunkanti ne visą, bet trumpesnį ar ilgesnį laiko periodą, nėra sinoniminės su prielinksnio *per* atitinkamomis konstrukcijomis.

Tokios konstrukcijos nėra produktyvios. Kiek dažnesnės šios reikšmės sinoniminės konstrukcijos su galininku.

Bet antrą ir trečią dešimtadienį lauktu lietingų orų nebuvo. (tsp.). Būna karštų dienų ir rugpiūčio mėnesių. Ig. Paskutinę savaitę kiek dienų buvai varinėjamas. BitKMD 771. Ši penkmetė bus statomas Mažeikių naftos perdirbimo kombinatas (tsp.).

Iš pavyzdžių matyti, kad konstrukcijose su prielinksniu *per* aiškiai akcentuojama, jog veiksmažodžio veiksmas vyksta visą daiktavardžiu pasakomą laiką, o konstrukcijose su galininku šis momentas neakcentuojamas.

Konstrukcijoms su prielinksniu *per* sinoniminės konstrukcijos, sudarytos su kai kurių daiktavardžių (paprastai sudurtinių) vietininku.

Pirmajame dešimtadienyje fabrikas dirbo ritmingai (tsp.). Praėjusiame šimtmetyje žvejyba nebuvo reguliuojama įstatymais. LEB 111. Gerai, kad panašių „bandymų“ krašto tvarkymo praktikoje pastarajame dešimtmeteje, rodos, nebuvo. T 1971 261.

§ 11. Su kitais paros dalių ir metų laikų pavadinimais, sudaromos tiek veiksmą ir jo laiko momentą, tiek veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančios konstrukcijos. Dažniau vartojamos konstrukcijos su daiktavardžiais *vidu(r)dienis*, *vidu(r)naktis*, *vidu(r)vasaris* ir *vidu(r)žiemis*. Jos dažnesnės šnekamojoje kalboje.

Labai susiūlau per vidudieni. Rk. Užėjo lietus per vidudieni. Vrn. Per vidurvasari išsibaigė duona. Vrn. Per pat viduržiemį nudvėsė kiaulė. Rk. Per dienovidį kilo baisus štormas (tsp.).

Per vidudieni snaudžia karvės, tešmenis vandenin paskandinę. MaldŠM 225. Per vidudieni karves genam namo. Trk. Per vidurnaktį trankosi pakieniais. Grl. Su kaimo berniokais kasdien per apypietę plaukydavom ežere. VencJJA 49.

Šioms konstrukcijoms sinoniminės konstrukcijos su galininku.

Kai vidurdieni pažvelgsi nuo Medvėgalio aukštai, keturiolika bažnyčių aiškiai išmatai. MairPB₁ 126. Nuvesk mane vidunaktį pas puši. SruogR III 513. Atvažiuokit vidurvasari, gal tada kaip nors ir prisikasite. DovŽE 11. Daugelis neturėjo jokių kojinių, — vidužiemį į sniegą išėjo basnirčiomis. SruogR V 405. Zauko kumelė vidurvasari krito. Pc. Ir štai pusiaunaktį šeimininkas atvedė mane į prieštilčio aptvarą. Gud-GuzR V 111. O jei dienovidį išalksi, tu sausą, kietą duonos plutą patepki kvepiančiu medum. Myk-PutBV 16.

Girtas ir vidudieni saulės nemato. KrėvPP II 316. Verkia vidunaktį vaidas kažkur už sienų storų. BaltakPU 57. Vidurnaktį kažkur toli geležiniai ratai tarškėjo. Erž. Trankaisi vidurnaktį lyg pakaruoklis. BaltR I 203.

Gana dažnos ir sinoniminės konstrukcijos su vietininku.

Išlydėjo tik vidudieni. VienR II 62. Vidurnakty ji nubėgusi ir ēmusi po tuos miežius voliotis. Lt IV 223 – 224. Pagaliau vidunakty arklys atsistojo ant kieto daikto. BalčTVN₁ 174. Teisybė, esesininkų tarpe buvo jau ne vienas toks, kuris dar viduvėsary ēmė kalbėti, kad karas jau prakištas, ir be paliovos pradėjo lakti degtinę. SruogR V 395. Kitais metais viduržiemy mirė Jonas Kukis. KrėvRg 248. Apypie tiesūnus apsidairęs tarė: — Gražus oras. Lt IV 378.

Vidudieni matyti didžiuliai jų pulkai ežero vandens plote. IvanAŽP 226 – 227. Mes žinome, kad vidurvasaryje kabinoje sėdėsime su trumputėmis glaudėmis,

pusnuogiai. DovAA 16. Petras ir viduržiemy vaikšto vienmarškinis. Ds. Žiemos vėjas dienovidy su gegužės saulute eina lenktynių. BitKMD 649.

Labai retai pasitaiko sinoniminių konstrukcijų su įnagininku.

Ateik pačiu vidurnakčiu, i patį tamsujį tankį, pačioje miško glūdumoje. VaižgRR I 68–69. Vidurvasariu Izraelio valdžia sugriovė kaimus (tsp.). O dienovidžiu tankiai rūkas užsistoja už šviesos. ŽemR I 182. Apyaušriu bute pasklinda karti ir sprangi, verčianti kosėti degančių taukų smarvę. BaltR I 146. Po kelių dienų dvi šarkos, atlėkė apypiete, rado lapę begulinčią išdriką netoli olos. PietLGM 17.

Aiškesnių reikšmės atspalvių visos minėtosios sinoniminės konstrukcijos nėturi. Gal tik konstrukcijomis su prielinksniu *per*, reiškiančiomis veiksmą ir jo periodą, šiek tiek ryškiau pabrėžiama, kad veiksmas vyksta visą daiktavardžiu pasakomą laiką, o konstrukcijomis, reiškiančiomis veiksmą ir jo laiko momentą, labiau akcentuojama, kad veiksmas įvyksta daiktavardžiu pasakyto laiko momentu. Šie reikšmės atspalviai priklauso nuo prielinksnio *per*.

§ 12. Su daiktavardžiais, reiškiančiais valgymo metą, sudaromos abiejų reikšmių konstrukcijos.

Per pusryčius dėdė pastebėjo, kad Jonelis esąs labai panašus į bočeli. ŠRgSD 75. Per vakarienę nurijau kelis šaukštus kankuolynės. SajK 30.

Kitą dieną pasišaukė jie daržininką ir pasakė, kad per pietus pas karalių valgę labai sultingą ir gardžių melionų. BalčAP 349. *Per vakarienę visi mes aplink stalą sėdėjome tylūs.* VenclPU 286. *Per vakarienę kartu su kitais jis géré tostus jaunyjų laimei.* Myk-PutR III 328.

Šioms konstrukcijoms dabartinėje literatūrinėje kalboje sinoniminės tik konstrukcijos su polinksniais *metu*, *laiku* ir daiktavardžių kilmininku. Jos vartojamos nė kiek ne rečiau, kaip ir konstrukcijos su prielinksniu *per*.

Pietų metu ji atsisėdo šalia Brazgio. Myk-PutR III 156. *Kovo 10 dieną pietų metu staiga pradėjo degti kaimyninis miestelis.* SruogR V 467. *Proga pasitaikė pusryčių metu.* Vair-RačKM 25.

Vakar pietų laiku buvo dar 3 laipsniai šilimos. BitKMD 446. *Vakarienės metu jaunimas skaitė savo eiléraščius (tsp.).* Pietų metu daktaras jautėsi esąs svetimas, nereikalingas. VienR II 192.

§ 13. Dažnos konstrukcijos su prielinksniu *per* ir daiktavardžiu, žyminčiu šventes, galininku.

Per Naujuosius metus jis man nenupirko dovanos. DovŽE 346. *Aš gimiau per Tris Karalius, saulei tekant.* Myk-PutR VII 309. *Vieną kartą per kūčias šeimininkas liepė eiti šulinin vandenio.* Lt IV 421. *Sūnui šią vasarą per šv. Petrą suėjo lygiai dveji metai.* PaukštPM 18. *Išvalkiosit [kiaušinius], ir nė atsigavėt per velykas nebus kuo.* VenclPU 66. *Per žolinę pasibaigė jau ketveri metai, kaip jis sugrižo.* BitK 163. *Per Sekmines reikia beržukais pasikaišyti.* Skr.

Per užgavėnes visas miestas ruošėsi karnavalui. VienR VII 194. *Per kaledas būsiu pas broli.* BilR I 91. *Atsimeni, kaip Nemune per sekmines maužėmės CvR VIII 197. Mušime [kiaušinius] per velykas.* ŽemR I 81.

Aptariamosios reikšmės konstrukcijos su prielinksniu *per*, kurių priklausomais daiktavardis reiškia šventes, sintaksinių sinonimų dabartinėje literatūrinėje kalboje neturi.

§ 14. Ypač produktyvios konstrukcijos su prielinksniu *per* ir daiktavardžiais, reiškiančiais įvairius apibrėžtus darbų, poilsio, apeigų, istorijos ir pan. laiko tarpsnius.

Per darbymetį mes pritrūkom medžių. ŽemR II 107. *Per rugiapiūtę vieną vakarą Marelei, rodos, kas kojas pakirto – krito į lovą.* ŽemR IV 168. *Per rugiapiūtę jis įsidėmėjo sau vieną padienininką.* VienR V 46. Kitą kartą dvaro darbininkai, nuėję per šienapiūtę pievos piauti, visi susitarę savo poną apgauti. Lt IV 354. *Per atostogas ryšys su leidykla nutrūko.* Myk-PutR X 729. *Per šventes ir Tautkus apsilankė.* ŽemR IV 160. *O Konstantinas per lenkmetį be pėdsako žuvo ties Pinsku.* VienR II 28.

Per darbymetį eidavo į kaimą rugių rišti. AvyžISK 55. *Mat, per šienapiūtę Besąsparis veda savo barą pievoje ne nuo ežios, pagal rėžio plotį, bet nuo tuų kraštutinių vagų galo.* Gud-GuzR I 17. *Per šienapiūtę buvo apykarsčiu dienų.* Vvr. Duosiu gerą traktorių, ir pupsėk per sėją kaip ežys po avietes. SajJPK 22. *Per adventą niekas nešokdavo, nesilinksmindavo (rš.).* *Per žiemą, per gavėnią Marelė viena šiaip taip sukasi.* ŽemR IV 167.

Šios konstrukcijos yra sinoniminės atitinkamoms konstrukcijoms su polinksniais *metu, laiku* ir daiktavardžių kilmininku. Jos savo paplitimu nė kiek nenuisi-leidžią konstrukcijoms su prielinksniu *per*.

Bet ištūkti darbymetės metu iš ūkio [...] iš tiesų nebuvo galima. Myk-PutR X 698–699. *Rugiapiūtės metu Majeris pradėjo ir norvegus klibinti į darbus.* SruogR V 343. *Bulbiakasio metu Monika susilaukė antrojo.* CvR VIII 94. *Séjos metu gavo seklos pasiskolinti.* PaukštK 216. *Aš tai parašiau ir išsiunciau dar atostogų metu.* Myk-PutR III 139. *Švenčių laiku vokiečiai užgynė mums, kai sutems, iš namų išeiti ar išvažiuoti.* BitKMD 372.

Šienapiūtės metu raičiojosijisai šieno pradalgiuose. Myk-PutR III 66. *Séjos metu auksinį grūdą beria į trąšią dirvą štai sėjėjo sauja.* VenclR I 103. *Kūlės metu neatsitraukdavo jis nuo arpo.* VienR V 31. *Atostogų laiku gyveno jis pas mus.* BitK 676. *Advento metu jie eidavo į ankstyviasias „rarotas“.* Myk-PutR III 11. *Advento ir gavėnių metu, kai tokiu pasninko dienų skaičius didėdavo, Antanas dažniau lankydavo restoraną arba svečiuodavosi pas draugus ir pažystamus.* KrėvLŽ 154. *Kaip klebonijos pusmergė laikosi gavėnių metu.* BaltPV II 413.

Literatūrinėje kalboje vengiama konstrukcijų su polinksniais *metu, laiku* ir sudurtiniai daiktavardžiai, kurių antrasis démuo – *-metis*. Tokiais atvejais sudaromos konstrukcijos su tų pačių daiktavardžių įnagininku, kurios taip pat sinoniminės konstrukcijoms su prielinksniu *per*.

Darbymečiu ir akmuo kruta. LKRŽ 83. *Ledynmečiu nei laukinės, nei naminės avies, bent Europos šiaurėje, nebūta.* IvanaŽP 51.

Kiek rečiau, negu konstrukcijos su prielinksniu *per* ir polinksniais *metu, laiku,* sudaromos ir vartojamos konstrukcijos su tos pačios reikšmės daiktavardžių vieninku.

Šeimininkės turi pasiekti kiek reikia puodų ir dubinių, nes darbymetyje jų prieikia daug. KatkR 39. *Rugiapiūtėj užėjo dideli debesys su lietum ir griaustiniu.* Lt IV 527. *Vieną kartą pačioj šienapiūtėj atėjo pas darbininkus vokietukas.* Lt IV 606. *Kaip tada parėjau šienapiūtėj, taip ir stojau padieniu samdinyku.* Gud-GuzKIT I 176. *Bulviakasyje kolūkiečiai susilaukė nemaža talkininkų iš*

Viekšnių kaimo proftechnikos mokyklos (tsp.). Pirmieji žmonių būriai vėlyvajame ledynmetyje užklysdavo į Lietuvos teritoriją. LKŽ VII 225.

Darbymetėj ir akmuo kruta. Lt V 351. Šienapiūtėj sūnus ves pirmajį dalgį. SimonR I 121. Jie pirmutiniai švēsdavo nuobaigas rugiapiūtėje, šienapiūtėje, mėšlavežtyje. VienIMA 38. Net rugiapiūtėje pas Bataičius šitaip nebuvo. BaltPV II 420. Praeinant pro senq kaimovietę su apleistais ir užgriuvusiaiš šuliniais, su nualintais sodais, tave, gimus ir augusių jų paūksmėje, girdėjusį šlamant kvapsinčias liepas, užiant jas medonešy tarsi didžiulus avilius, suima ilgesys. CvR IV 335. Šventėje vėl negi medžios. VaižgRR II 171. Ko, ko, medaus pasiēstume gavėnijo. ŽemR I 269. Tėvas šypsodamasis paaškino, kad advente kalėdojo pas mus klebonas Liauška ir dalino vaikams mėtinius saldainius. BaltPV I 129. Poledynmetyje Lietuvos teritorijoje buvo apie 30 000 ežerų (tsp.).

§ 15. Labai produktyvios konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – prielinksnis per su įvairius procesus reiškiančiais daiktavardžiais, dažniausiai veiksmožodiniai bei vardažodiniai abstraktais.

Per laidotuves reikia juodai apsivilkti. ČiurlRR II 213. Tiesa, per pakalynas velionies intencija būtų gerai pasisrėbės karštų kopūstų su jautiena ir kiauliena. VaižgRR II 11. Per išleistuves įsilinksmino. Žvr. Per varžytynes ji buvo. nubėgusi pasižiūrėti, kaip pardavinėjami visi jos mamos daikteliai. SimonR V 99. Per karą labai daug prileido medžių Lietuvoje. Gž. Per sąmaištį sugriebė, tiktais Kauno stoty pastebėjo – rankose kaktusas. BaltR I 166. Per susirinkimą gerai kailį išvanojo. Kn. Man juos (dantis) išmušė per muštynes vienas kišenvagis. LankNR 7. Rašydama sužinojau, jog nieko itariama pas mane nerasta per kratą ir todėl nebūsi tieson traukiama. BitK 737. Per patikrinimą kiti ēmė virsti iš nuovargio žemén. SruogR V 410. Būk sveikas, laisvės qžuole, sulaužytas, suaižytas, kuris per audrą nuvirtai. SNérP₁ 380. Jis krankštė, susirangės lovos kampelyje: sušlapo, sušalo per liūti. Gud-GuzR I 51. Per karščius pienas sumažėjo. Dkš. Kopėcios buvo išklibusios, stogas per atodrėkį apližes. SajJP K 17.

Per vestuves kuogės visą laiką sėdėjo. Rk. Per atlaidus miesteliai gaudžia nuo dalgų ir puodų skambėjimo. KatkR 39. Marijona per piršlybas nieko brolių neprašiusi, o tik verkusi ir vožusi ant akių skarelę. VienIMA 148. Sako, jie tvirtinę per tardymą, kad nieko apie tą priklijuotą atsišaukimą nežinoję. JankKK 200. Per pamaldas jis matė ją bažnyčioje. Myk-PutR VII 127. Per revoliuciją Rusijos proletariatą rėmė viso pasaulio pažangieji žmonės (trš.). Per pamoką Benius sėdėjo suiržęs, išsiblaškęs. AvyžISK 48. Per kaitrą jie šieną piovė. GrL. Užtat per vakarėli net kelis šokius su juo šokau. PaukštK 151. Lauko darbus vis dažniau reikia dirbti per darganą. T 1971 215. Ji éjo per lietu pačiu jūros pakraščiu ir žiūréjo į bangas. SajJP K 88.

Konstrukcijos su prielinksniu per ir procesus reiškiančiais daiktavardžiais yra sinoniminės atitinkamoms konstrukcijoms su polinksniais metu, laiku ir daiktavardžių kilmininku. Pastarosios taip pat gana produktyvios ir plačiai vartojamos daibartinėje literatūrinėje kalboje.

Rusijoje revoliucijos metu kažkoks studentas išmušė žandarui Žuravliui du priešakinius dantis. VienR II 144. Buvo Mažeikiuose senoji pogrindininkų grupė, dar okupacijos metu susispėtusi aplink kairijį socialdemokratą Taurį. Gud-GuzR V 316. Tas keitimasis jau prasidėjo nuo vakar ir nuo tos valandos, kai

pocesijos metu *jisai praėjo pro tą moterį, nesiryžęs i ją pažvelgti.* Myk-PutR III 113. *Muštynių metu buvo apdaužyta ir sužeista nemaža žmonių ir sumita apie dešimt.* Myk-PutR VI 360. *Užtat pokalbio metu vėl buvo padaryti šmeižikiški pareiškimai.* T 1966 273. *Pulko štabas turėjo lengvą prancūzų markės automobilį, gerokai sutranksytą karo metu.* Gud-GuzR V 357. *Kratos laiku, ypač kai ji taip ilgai užsitraukė, žandaras, nerodydamas nekantrybės, vis dėlto teikėsi paklausti.* BitK 704. *Susišaudymo metu netikėtai paspėjo Kolyškai į pagalbą Sierakauskas.* Myk-PutR VII 194. *Mūšio metu buvo sudegintos Rudenų Drančinio trobos.* Myk-PutR VII 291–292. *O audros metu čia pasidaro vandens, uolių ir oro karas.* VienR VII 52.

Išėjo jis kažkodėl pirštų galais, kaip einama per bažnyčią sumos metu. BaltPV II 470. *O atlaidų metu neapsieidavo be išgėrimų ir vaidų (trš.). Perversmo metu „Juodieji vanagai“ visuose tamsešniuose pakraščiuose ėjė sargybą, sekę, kad kur nors nekiltų bet koks pasipriešinimas.* PaukštPM 208. *Tik pavojaus metu pilėnai skubėjo su savo šeimos nariais į pilį ir ten gynësi.* LI I 45. *Karo metu žmonės nesirenka vienos.* BaltVRA 110. *Streiko metu Vilniuje ir kituose miestuose, be klasinių ir bendrų politinių darbininkų reikalavimų, buvo keliami lietuvių ir kitų tautų nacionaliniai reikalavimai.* LI II 303. *Susirinkimo metu prekybininkai kritikavo tiekėjus (tsp.). Posėdžio metu, matyt, jo dalyviai smarkiai nuobodžiavo.* KrėvLŽ 84. *O tamsta žiūrėk į juos taip, kaip jie okupacijos metu į mus žiūrėjo, tada ir neskaudės širdis.* VienR VII 142. *Tradicijos ir jūreiviška ambicija reikalauja, kad audros metu niekam nerodytum savo blogos nuotaikos.* ČekNGK 18.

Konstrukcijos su procesus, kaip ir apibrėžtus laiko tarpus, reiškiančių daiktavardžių vietininku šiek tiek retesnės, negu konstrukcijos su polinksniais metu, laiku ir daiktavardžių kilmininku, dėl vietininkų siauresnio vartojimo. Konstrukcijos su vietininku turi aiškų vienos reikšmės atspalvių, o neretai sunku net pasakyti, kas vyrauja – vienos ar laiko reikšmė.

Jis susirinkime apskiaulino. Ukm. *Tik neseniai Viktoras Survila kunigui prasitarė, kad jų kaimynas sukiliame gali suvaidinti reikšmingą vaidmenį ir kad juo reikia daugiau susidomėti.* Myk-PutR VII 78–79. *Žuvo mūšyje žmogus.* Myk-PutR VII 159. *Bendroje suirutėje niekas jų nė nepastebėjo.* VienR IV 63. *Maišatyje sukuliami kiaušiniai, maži paukščiukai išstumiami iš lizdo (trš.). O šiandien žiūriu vėl į pasaulį tomis ypatingomis akimis, kokias žmonių daugumas šiame kare įgijo.* BitKMD 749. *Kamšatyje pasijutau atskirtas nuo motinos.* BaltR I 109–110. *Gal šiandien, o gal ryt poryt audroje mūs ne vienas žus.* VenclJA 377.

Jis neabejojo, kad Petrylos išleistuvėse bus abudu kunigai ir Liucė. Myk-PutR III 80. *Didžiavaus, kad giedojau laidotuvėse drauge su dideliais.* VenclPU 145. *Dvi akys – dvi kulkos; jos priešo krūtinėn susmigo, kada, būdavo, priešai lyg vagys tų akių žiauriai mūšyje tyko...* MiežŽ 31. *Lyjant piauk, giedroj grėbk.* Lt V 382.

Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo dažnį

§ 16. Konstrukcijos su prielinksniu *per*, reiškiančios veiksmą ir jo dažnį, dabartinėje literatūrinėje kalboje palyginti produktyvios. Tačiau dažnio reikšmė ne visada būna pakankamai ryški, neretai turi kitų reikšmių atspalvių. Labai aiškiu, griežtų ribų tarp konstrukcijų, reiškiančių veiksmą ir jo dažnį, ir konstrukcijų,

reiškiančių veiksmą ir jo laiko momentą ar periodą, taip pat veiksmą ir jo trukmę, negalima nustatyti. Kitaip sakant, konstrukcijų su prielinksniu *per* aptariamoji reikšmė nėra iki galo išsikristalizavusi. Todėl lietuvių kalbos gramatikose prielinksnio *per* dažnio reikšmė paprastai neišskiriama. Tik A. Seno gramatikoje, be kitų prielinksnio *per* reikšmių, nurodoma ir distributyvinė laiko reikšmė¹¹, tačiau ji, kaip ir kitos reikšmės, pavyzdžiais neiliustruota. Šią prielinksnio *per* reikšmę išskiria ir plačiau nagrinėja E. Valiulytė kandidatinėje disertacijoje¹².

§ 17. Kalbamosiomis konstrukcijomis pasakomas veiksmas ir laiko tarpai, kurių metu tas veiksmas kartoja. Pagrindiniu jų dėmeniu gali eiti ir eigos, ir įvykio veikslo veiksmažodžiai. Veiksmažodžio veikslas konstrukcijos reikšmės nelemia.

Kabo liepos medy mėnuo pilnatis, tylujį namelį saugo per naktis. SNérKBM 134. *Per pamaldas Jurgutis sėdėdavo smulkėje ir plempdavo alų* (trš.).

Atsilus pavasariui, prieš pamokas, o kartais ir per pamokas mokytojas mus išvesdavo į kiemą. VenclPU 237.

Tačiau dabartinėje literatūrinėje kalboje vyrauja konstrukcijos su eigos veikslo veiksmažodžiais.

§ 18. Laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* dažnio reikšmę dažniausiai lemia priklausomojo daiktavardžio gramatinės ypatybės ir leksinė reikšmė. Žinoma, tam tikrą vaidmenį vaidina ir veiksmažodžio gramatinės ypatybės.

§ 19. Ryškiausią ir aiškiausią dažnio reikšmę turi konstrukcijos su prielinksniu *per* ir abiejų skaičių formas turinčių daiktavardžių (išskyrus laiko mato vienetus reiškiančius daiktavardžius ir konstrukcijas su kiekybiniais pažyminiais) daugiskaitos galininku.

Rékauja per dienas, negalēdama jų suvaldyti. LzPR VII 64. *Jis per naktis verkia ir verkia – tikras klyksnys.* Skr. Rodės, kas gali būti bendro tarp trečiaeklio avinėlio ir gražios panelės, i kurią jau žvalgosi aukštesnių klasių gimnazistai, o per vakarėlius netgi mokytojai veda šokti!

VenclPU 313. *Per dienas prisiklumpčioji žmogus.* Kal.

Šių konstrukcijų pagrindiniu dėmeniu gali eiti bet kurio veikslo ir bet kurios reikšmės veiksmažodis – konstrukcijos reikšmės lémėjas ir rodiklis yra daiktavardžio daugiskaitos galininkas.

§ 20. Konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina prielinksnis *per* su daugiskaitinių daiktavardžių galininku, o pagrindiniu – bet kurio veikslo veiksmažodžio būtojo dažninio laiko forma, gali reikšti tiek veiksmą ir jo dažnį, tiek veiksmą ir jo laiko momentą ar periodą. Šių konstrukcijų viena ar kita reikšmė paprastai palaikė tik sakinyje ar dar platesniame kontekste. Vis dėlto jos dažniausai reiškia veiksmą ir jo dažnį.

Jais tad ir meistraudavo tėvas, o per atostogas kai ką piaustinėdavau ir aš. Myk-PutR VII 297.

Net per mišias jis išeidavo iš požemio ir baladodavosi bokšte. SimonR I 117.

Tas pats pasakyta ir apie konstrukcijas su esamojo laiko neveikiamuoju daļyviu.

¹¹ A. Senn, Handbuch der litauischen Sprache, t. I, p. 418.

¹² žr. E. Валюлите, Значение и употребление предлогов с винительным падежом в современном литовском языке, p. 11.

Per pusryčius buvo skaitomas šventasis raštas. Myk-PutR III 26. Namus saugoti paliko mane, porą svetimų moterelių ir senę Saladienę, placiai pagarsėjusią šeimininkę, visuomet žmonių kviečiamą per pakasynas, vestuves ir krikštynas. BaltPV I 286.

Per gaudynes vis mažiau buvo pagaunama žmonių. LI II 431.

Konstrukcijos, kurias sudaro kartiniai veiksmažodžiai su prielinksniu *per* ir daugiskaitinių daiktavardžių galininku, sakinyje dažnai irgi turi dažnio reikšmės atspalvį.

Kasdien per pusryčius apie kojas [katinas] trinasi. GrL.

Būdavo, ir ant mišių duodu, ir ubagams per Visus šventus nuvežu. BaltR II 91.

Tačiau tokiais atvejais dažnio reikšmės atspalvis išryškėja tik sakinyje – pačios konstrukcijos, izoliuotos nuo konteksto, reiškia veiksmą ir jo laiko periodą ar momentą.

§ 21. Kartais konstrukcijos (ypač kurių veiksmažodžiai yra įvykio veikslo ir reiškia su tam tikru laiko periodu susijusį veiksmą), nurodydamos veiksmą ir jo dažnį, kartu taip pat turi trukmės reikšmės atspalvį.

Gorkis dažnai būdavo su juo (Jasiukaičiu) kartu; kitasyk mėnesienomis ateidavę abu su Gorkiu į Tiberijaus rūmų griuvėsius ir išsėdėdavę per naktis ant tos uolos, nuo kurios cezaris aukodavęs jūrų deivei savo neišlikimus tarnus ir dvariškius. VienR VII 248.

§ 22. Veiksmą ir jo dažnį reiškiančių konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu eina prielinksnis *per* tiek su laiko sąvokas, tiek su procesus reiškiančiais daiktavardžiais.

Ypač dažnos konstrukcijos su daiktavardžiais *diena* ir *naktis*, reičiau vartojami *vasara* ir *žiema*. Kiti paros dalį ir metų laiką pavadinimai šios reikšmės konstrukcijoms sudaryti pavartoja labai retai.

Ir jeigu ne tie mano gyvulėliai, nežinau, ką veikčiau per dienas, kai nė vieno nebelieka gryčioj. SajK 19. – *Pati ponia, – sakė dėdė, – per dienas taip ir ējo, mergomis ar baudžiauninkams antausius taškydama arba plakti varydama.* ŽemR IV 408. *Rusens ji per dienas ir degins per naktis.* KorsP 254. *Kerkso kerkso ant lovos per dienas.* Kn. Jokūbas per naktis rašo. ŽemR IV 238.

Kokia priežastis Jadvygai neduoda užmigt per naktis? MairRR II 79. *Ar manai, aš negirdžiu, kaip tu per naktis kosair steni.* SimonNTP 165. *Susirinkę per vakarus ir klegos (klegės), neduos nė ramybės.* Vvr. Aš užaugau kaimo žalio pilkoje šiaudų pastogėj, kur per vasaras nuo kelio vėjas baltas dulkes vogė. MaldŠM 82. *Juk ta pati nenusileidžianti saulė šituos neliestus kalnus, miškus ir ežerus lygiai šildė per poliarines vasaras prieš tūkstančius metų,* kaip ir dabar. VenCLJA 434. *Per žiemas kenčia badų ir šaltį (rš.).*

Konstrukcijos su šiais daiktavardžiais artimos konstrukcijoms, reiškiančioms veiksmą ir jo trukmę.

Dabartinėje literatūrinėje kalboje šioms konstrukcijoms yra sinoniminės konstrukcijos su daugiskaitos įnagininku.

Nutariau, kad Žlibakis jo nebejyeiks, ir vėl dienomis išleisdavau į kiemą. SajK 36. *Dienomis ir naktimis dejuodavo tada brolija, laukdavo, kol liausis siausti pūga.* VienR I 29. *Baudžiauninkai, atklumpinėjė dvaro darbus, naktimis*

savo laukus dirbdavo. Jž. Kaip gera čia nakvoti, vakarais svajojant, o naktimis sapnuojant. VienR I 152. Ir vasaromis tenai galėsiu po keletą mėnesių pagyventi. GrušK 242. Vasaromis važinėdavo į Palangą. JablR I XXVII. Vasaromis paukščius ganiau. ŽemR IV 305. Žiemomis verpė, audė. ŽemR IV 304.

Konstrukcijų su daugiskaitos įnagininku dažnio reikšmė yra daug ryškesnė, negu konstrukcijų su prielinksniu per, be to, jos neturi trukmės reikšmės atspalvio.

§ 23. Gana produktyvios kalbamosios reikšmės konstrukcijos su įvairius apibrėžtus laiko tarpus reiškiančiais daiktavardžiais.

Kol nebuko mašinų, kiek prisigaluodavom per rugiapiūtes. Šk. Berno jie visai nesamdė, tik per rugiapiūtes ir šienapiūtes kviesdavos padienininkų. VienIMA 7. *Prisimindavau Aukštają Fredą, kur gyvendavau per atostogas.* VenclJA 445. *Dažnai per vakacijas viešėdavo ir pas kun.* Šipailq Keturvalakiuose. JablR I XIV. *I ponias išėjo, o nosies nesuka šalin, per šventes atmena.* BaltPV II 201. *Per šventes tai nors pasikieminėj.* Sv. *Per pypkiarūkius vyrai visko išsigalvodavo.* Lt IV 509. *Per pertraukas vėl klasėje ir koridoriuose būriavosi mokiniai, gaudydamai žinias.* VenclPU 303. *Per pietus numigdavome po porą valandų.* Iš.

Šių konstrukcijų sintaksiniai sinonimai yra konstrukcijos su polinksniais metu, laiku ir daiktavardžių daugiskaitos kilmininku. Konstrukcijų su polinksniais metu, laiku dažnio reikšmė daug silpnesnė, negu konstrukcijų su prielinksniu per. Šios reikšmės konstrukcijos su polinksniais metu, laiku ir vartojamos rečiau, negu konstrukcijos su prielinksniu per.

Būdamas puikus savo dalyko žinovas, sekdamas naujausią prancūzų literatūros istoriografiją, atostogų metu aplinkydamas ir Prancūziją, profesorius buvo vienas iš tų, kurie labai žymiai formavo mano skoni. VenclJA 25. *Vakacijų metu parvažiavęs namo padėdavo tėvams laukų darbus dirbt.* JablR I XIV. *Jam buvo malonu ją matyti pertraukų metu koridoriuje.* AvyžISK 98. *Kai karvės suguldavo pietų metu, mes nuklysdavome į kalvas.* CvR II 14.

§ 24. Konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – prielinksnis per su daiktavardžiais, reiškiančiais šventes, dabartinėje literatūrinėje kalboje sintaksinių sinonimų neturi.

Motina, dar užsirišusi mergautine gėlėto šilko skarele juodu dugnu, kurios ne ryšėdavo net per Velykas. BaltPV II 478. *Per velykas, per kalėdas arba baigęs rugius kulti pasidarydavo Gvalda ketvertą statinaičių alaus.* MarcBR 88. *Per užgavėnes vaikščiodavo persirengėliai.* Lt IV 703.

§ 25. Produktyviausios veiksmų ir jo dažnų reiškiančios konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – prielinksnis per su daiktavardžiais, žymintais įvairius procesus.

Per pamokas pakalbėdavo, kad reikia švesti liaudi. Vair-RačKM 79. *Per peštynes ne vienam dantys išbirdavo* (trš.). *Bažnyčioje per pamaldas jis visados stovėdavo zakristijoje.* Myk-PutR VII 288. *Per ankstyvas medžiokles buvo nušaunama gausybė ančių.* IvanLP II 74. *Dabar jaunieji nė šokti nepašoka, tik pasikeičioja per vakarėlius.* Šts. *Aš irgi niekad neužmiršau šio vaidinimo išpūdžio, nors jį buvau matęs dalimis tik per repeticijas.* VenclPU 320–321. *Blogiausia, kad jis per patikrinimus versdavo mus, drauge su kita, vokiškai giedoti.* SruogR V 176–177. *Per paskaitas studentai lipo vienas kitam ant galvos.* VenclJA 78. *Per senovės sukiliimus, kaip senieji atmena, šilti pavasariai būdavo...*

ŽemR IV 333. Aukštaitijoje per šalčius piemuo paprastai miegodavo pirkioje ant suolo ar ant krošnies. LEB 95. Žiemą per speigus šmurkštėlėdavo jis pas mane į kamaraitę. SajK 48. Kai žvejai paklysta jūroj per audras, – jis tik vienas drysta kelią jiems surast. SNèrR I 414. Per vėtras didžiausias lyg varpas garsus skambės tasai žodis ir žadins visus. GirR₁ I 151.

Konstrukcijoms su prielinksniu *per* ir procesus reiškiančių daiktavardžių daugiskaitos galininku sinoniminės konstrukcijos su polinksniais *metu*, *laiku* ir tos pačios reikšmės daiktavardžių daugiskaitos kilmininku. Pastarųjų konstrukcijų veiksma dažnio reikšmė silpnesnė, negu atitinkamų konstrukcijų su prielinksniu *per*. Jos ir vartojamos rečiau.

Susirėmimų metu užmušta ir sužeista žmonių. T 1967 14. Mišių laiku jis pasibalnodavo savo sartį ir jodinėdavo po laukus kaip aitvaras. MarcBR 35. Tokių susidūrimų metu savaime turėjo iškilti karos vadai. LI I 34. Jei savanorio pamokų metu sulodavo šuo, Monika mesdavo viską – ir už krošnies. CvR VIII 64. Simfoninių koncertų metu sėdi jie už atskirų staliukų. VienR VII 180. Ekvatorinių liūčių metu upės patvinsta ir apsemia didelius plotus. T 1967 15. Vasaros karščių metu, kada gyvuliai, vabzdžių kandžiojami, imdavo zylioti, prieš pusiaudienį juos gindavo namo vadinamojo rytelio. LEB 100.

Konstrukcijų su prielinksniu *per* ir procesus reiškiančių daiktavardžių daugiskaitos galininku sintaksiniai sinonimai yra atitinkamos konstrukcijos su tos pačios reikšmės daiktavardžių daugiskaitos vietininku. Tiesa, konstrukcijų su daugiskaitos vietininku dažnio reikšmė labai silpna, be to, šioms konstrukcijoms būdinga ir ryškus vienos reikšmės atspalvis. Kalbamosios konstrukcijos dabartinėje kalboje vartojamos ne taip jau dažnai – paprastai verčiamasi konstrukcijomis su prielinksniu *per* ir daugiskaitos galininku. Pastarosios turi nepalyginamai aiškesnę dažnio reikšmę.

Ką jis aiškino pamokose, ne man spręsti. VenclJA 442. Kudirkা nemėges savo profesijos, su ligoniais rūsčiai elgdavosi; bet šiaip draugystėje, susirinkimuose buvo labai branginamas. BitK 412–413. Tarpušokiuose žaidė žaidimus. ŠRgSD 95. Iš pradžių varžytynėse buvo statomas tiesiog baidyklys, o ne arkliai, ir niekas jų pirkti nenorėjo. BitKMD 752. Jis vedė gimnazijos chorą, išmokydavo gražių rusiškų ir ukrainietiškų liaudies dainų, kurias dainuodavom per gimnazijos vakarėlius, o kartais ir viešuose koncertuose. Myk-PutR VII 350. Taip elgesi sūnėnas draugijoj ir baliuose. BalčHP 150.

Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo trukmę

§ 26. Šios konstrukcijos reiškia veiksmą, kuris trunka visą priklausomuoju daiktavardžiu pasakytą laiką. Šiuo požiūriu jos artimos veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančioms konstrukcijoms. Tačiau, skirtingai nuo šių konstrukcijų, veiksmą ir jo trukmę reiškiančių konstrukcijų priklausomasis dėmuo akcentuoja laiko kiekį, kuri aprépia veiksmas. Veiksmą ir jo trukmę reiškiančių konstrukcijų daiktavardis beveik visada turi kiekybinį pažyminį. Jo funkciją atlieka kiekiniai skaitvardžiai, skaitvardiškieji įvardžiai, neapibrėžiamasis apibendrinamas įvardis *visas* bei jam savo reikšme artimi būdvardžiai *ištisas, kiauras*.

Jis pasiėmė riešuto kevalą, kuriuo per tris dienas nešési sau vandenį. Šmk. O dvaras tuo metu émė skesti ir skendo per septynerius metus. Lt IV 652.

Lietus pylė per kelas dienas (tsp.). Pioviau šieną per visą dieną. Lt I 45. Buvo jau balandžio mėnesio pabaiga, tačiau tais laikais medžiodavo per ištisus metus. VienR IV 51. Kovojo [ožkelė] per kiaurą naktį. ŽemR IV 464.

Kiekybiniai pažyminiai beveik visada yra struktūriškai būtini konstrukcijos elementai. Konstrukcijų su fakultatyviais pažyminiais ar visai be jų pasitaiko labai retai (žr. § 29).

Be kiekybių pažyminių, šios reikšmės konstrukcijos gali būti išplečiamos įvairiais daikto kokybę reiškiančiais pažyminiais, kurie, išskyrus konstrukcijas su daiktavardžiu *laikas* (žr. § 12), yra fakultatyvūs, konstrukcijų reikšmės nekeičia.

Žinok, kad kiekvienas liganis tuojuo pasveiksta, jei pauostą tą obuoli, ir daugiau per visą savo gyvenimą nieku nebeserga. BalčTVN₁ 68. Prisiminė, kad per du paskutinius reisus ji kažkodėl nerašė jam laiškų į jūrą (tsp.).

Ji pramergavo per visą savo gyvenimą. Lš.

Daug retesnės šios reikšmės konstrukcijos, kurių priklausomajį dėmenį sudaro prielinksnis *per* su kiekj reiškiančiu žodžiu ir daiktavardžio kilmininku.

Per keletą dienų skambėjo miškas nuo talkininkų balsų (trš.).

§ 27. Veiksmą ir jo trukmę reiškiančių konstrukcijų pagrindinis dėmuo papras-tai yra eigos veikslo veiksmažodis.

Jie jį pylė per tris dienas ir tris naktis. Auk. Kaip užtvinko pirštas, tai lėliavaus gražiai per visą žiemą. Užp. Aš per visas vestuves buvau, trypiau ir šokau kiek tinkamas. Valanč[Rn] 50.

Kiek rečiau šios reikšmės konstrukcijos sudaromos su įvykio veikslo veiksmažo-džiais, reiškiančiais su tam tikru laiko periodu susijusius veiksmus.

Jis sugebėjo išsilaikti per visą okupaciją be jokių nemalonumų. Gud-Guz R IV 254.

Dažnesnės konstrukcijos su įvykio veikslo veiksmažodžiais, turinčiais neigini ne-

Per visas pamaldas ji nė sykio nepažvelgė į Vasari. Myk-PutR III 245. Kankinasi, kosti džiovininkas, per visą naktį nesumerkęs akių. VienR VII 12.

§ 28. Konstrukcijos su prielinksniu *per* reiškia veiksmą ir apibrėžtą ar neapibrė-žtą jo trukmę. Šiuos reikšmės skirtumus paprastai lemia konstrukcijos priklausomojo dėmens leksinė sandara, o retkarčiais ir daiktavardžio skaičiaus forma.

Pirma apžvelgsime konstrukcijas, reiškiančias veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę. Šių konstrukcijų galima išskirti tris pagrindinius tipus: 1) konstrukcijos, kurių pri-klausomuoju dėmeniu eina prielinksnis *per* su daiktavardžių galininku ir įvardžiu *visas* arba būdvardžiais *ištisas, kiauras*, 2) konstrukcijos, kurių priklausomajį dē-menį sudaro prielinksnis *per* su daiktavardžio galininku ir kiekiniu skaitvardžiu, ir 3) konstrukcijos, kurių priklausomajį dėmenį sudaro prielinksnis *per* su kieknio skaitvardžio galininku ir daiktavardžio kilmininku.

§ 29. Pirmojo tipo konstrukcijos sudaromos su gana įvairias laiko sąvokas ir procesus reiškiančiais daiktavardžiais.

Palyginti dažnos konstrukcijos su paros dalių (paprastai *dieną* ir *naktis*), kiek retesnės su metų laikų pavadinimais, einančiais su neapibrėžiamuoju apibendrina-muoju įvardžiu *visas* ar būdvardžiais *ištisas, kiauras*. Kai konstrukcijos veiksmažodis yra eigos veikslo, minėtieji žodžiai yra struktūriškai būtini konstrukcijos elem-en-tai. Be tų pažyminių konstrukcijos reikštų veiksmą ir jo laiko periodą (žr. § 9). Šių konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu visada eina prielinksnis *per* su daikta-vardžiu vienaskaitos galininku.

Drožinėdavo, kalinėdavo per visą dieną. MašAMB 201. *Vieną kartą žvejys gaudė žuvis per kiaurą dieną, lig sutestant, bet nė vienos nesugavo.* BsrP 200. *Paskui per visą naktį kliedėjo Jurga.* BorBM 172. *Per kiaurą naktį, nė bluosto nesudėjės, tėvas kosėjo.* MačAD 41. *Per ištisą naktį, be poilsio, daužė įnirtę persai tvirtoviu sienas, veržesi į vidų, šimtais lipo ant sienų ir šimtais lavonų krito atgal.* VienUT 17. *Tas žiedas blaivus lyg balandžio akis; nekaltas, kaip aukštas dangus, ir žydi per ištisą vasarą jis, ir linksmina žmones visus.* MairPB₁ 46. *Per visą žiemą Švelna trynėsi mūsų namuose.* BitK 549. *Per visą rudenį kopūstus saugojau.* Grl. *Per visą pavasarį lakstau liežuvį išleidusi.* ŽemR IV 414.

Kai pagrindiniu konstrukcijos dėmeniu eina įvykio veiksluo veiksmažodis, reiškiantis su tam tikru laiko periodu susijusį veiksmą arba turintis neiginį *ne-*, šie pažyminiai yra fakultatyvūs.

Per visą vakarą neištarėme vienas antram nė žodžio. ŠRgSD 92. *Per visą naktį nesumerkiau akių (rš.). Augalas per visą žiemą išsilaiako žalias.* F II 50. *Savo fazanus gavau vėlai rudenį ir per visą žiemą išlaikiau juos dideliame, apie poros metrų ilgio ir pusantro metro pločio narve.* IvanAŽP 304. *Per visą pavasarį prasistumdė be darbo.* Prn. *Per ištisą vasarą išstovėjo lauke neuždengtas (tsp.).*

Antra vertus, nors tie pažyminiai ir fakultatyvūs, bet be jų šios reikšmės konstrukcijos su įvykio veiksluo veiksmažodiai sudaromos daug rečiau

Per naktį iškės ir lauke. Grl. *Per vasarą ji uždaryta.* VienR VII 33. *Per vasarą šiaip taip išmaitins juos katė, pašersim ir patys.* CvR₁ VII 11. *Vargais negalais išsistūminėjo per žiemą ir kitą vasarą Šimonis.* SimonR I 166. *Visos trys stirnelės išbuvo per žiemą joms skirtame žardyje.* IvanAŽP 112.

Kaip matyti iš pavyzdžių, konstrukcijos be kiekybinio pažymonio sunkiai atrabolamos nuo veiksmų ir jo laiko periodą reiškiančių konstrukcijų ir gali būti interpretuojamos dvejopai.

§ 30. Konstrukcijos su prielinksniu *per* ir su paros dalių bei metų laikų pavadinimais, einančiais su pažyminiais *visas, ištisas* ir *kiauras*, visada gali būti pakeistos atitinkamomis sinoniminėmis konstrukcijomis su galininku, o tam tikrais atvejais ir konstrukcijomis su vardininku¹⁸.

Konstrukcijų, kurių pagrindinis dėmuo – įvykio veiksluo veiksmažodis, o priklausomasis – prielinksnis *per* su paros dalių ir metų laikų pavadinimais be kiekybinių pažyminių, sintaksiniai sinonimai yra atitinkamos konstrukcijos su tų pačių daiktavardžių galininku, kurios taip pat nėra dažnos.

Naktele prarymojo, jau saulelė teka, dar akių bernelis nesumerkė. KrėvP 66. *Vasarą prasirgau, be šieno likau.* Vkš.

Konstrukcijų su prielinksniu *per* trukmės reikšmė kiek aiškesnė, negu konstrukcijų su galininku.

§ 31. Konstrukcijų su prielinksniu *per*, reiškiančių veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę, su laiko mato vienetus žyminčiais daiktavardžiais be kiekybinių pažyminių nesudaroma. Šių konstrukcijų, matyt, vengiama dėl jų dviprasmiškumo, pavyzdžiui, konstrukcija *laukiau per valandą* gali reikšti ir *laukiau valandą*, ir *laukiau daugiau*

¹⁸ Žr. A. Ružė, Iš sintaksinės sinonimikos, „Kalbos kultūra“, 19, Vilnius, 1970, p. 15, 17. Pavyzdžius žr. p. 16.

kaip valandą. Todėl tókios trukmés reikšmés konstrukcijos visada sudaromos su galininku be prielinksnio *per*.

Savaitę, būdamas geresnis, dirbo, bet po mėnesio ligojosi. MačAD 36. *Valandą éjo nekalbédami.* LzPK 9. *Lauké žmogus ménési.* T 1966 296. *Pusmeti girdé veršius.* SajJPK 24.

Laiko mato vienetų, kaip ir paros dalių ar metų laikų, pavadinimai aptariamosios reikšmés konstrukcijose vartojami su pažyminiais *visas, ištisas, kiaurus* ir (išskyrus daiktavardį *metai* reikšme „vieneri metai“) paprastai turi vienaskaitos galininko formą.

Per visą ménési naturéjau né vienos laisvos dienos (trš.). *Jis miegojo kaip meškiukas per visą parą.* VaižgRR I 265. *Per visą savaitę knisies kaip koks gyvulys po žemę, geri dulkes.* LKŽ VI 255. *Per visą savaitę nebuvo Rapolienės namie.* VaižgRR I 155. *Egzaminus ir įskaitas galima laikyti per ištisus metus.* T 1967 234.

Per kiaurus metus išvargome besavos pastogēs (trš.). *Bet per visą rudenį né vienam jaunikiui su piršliu nepavyko atvažiuoti pas Baltaragio dukterį.* BorBM 94.

Šios reikšmés konstrukcijas su prielinksniu *per* visada galima pakeisti konstrukcijomis su galininku, o tam tikrais atvejais ir konstrukcijomis su vardininku¹⁴. Konstrukcijos su galininku dabartinėje literatūrinėje kalboje turi daug aiškesnė trukmés reikšmę, negu konstrukcijos su prielinksniu *per*, todėl labiau įsigali ir stumia iš vartosenos tos pačios reikšmés konstrukcijas su prielinksniu *per*.

§ 32. Konstrukcijoms, reiškiančioms veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę, sudaryti vartojami ir kiti įvairius apibrėžtus laiko tarpus žymintys daiktavardžiai. Dažniausiai priklausomasis daiktavardis turi vienaskaitos galininko formą. Sudaromos šios reikšmés konstrukcijos ir su daugiskaitiniais daiktavardžiais. Tokių konstrukcijų apibrėžtos trukmés reikšmę visada lemia kiekybinis pažymynas *visas, rečiau – ištisas.* Be jų konstrukcijos turėtų laiko periodo reikšmę.

Taip tamsta juokinai per visus pietus. ŠRgSD 91. *Senovéje veik per visą gavénią valgēme vien kanapinę.* Up. *Važinéjasi Joniukas per visą měšlaveži,* *per visą měšlaveži dainuoja savo dainą.* BilR I 162. *Aš per visą amžių buvau kankinys.* VaižgRR I 442. *Tad jau seniai [Irena] laikési pavergusi visų pažistamų studentų akis ir širdis gražiai per ištisas atostogas.* VaižgRR II 78. *Prašét per visą linaminį, tai dabar aš neisiu iš čia.* Lt IV 509. *Aš per visą amžių dirbau kaip arklys.* Grl.

Konstrukcijoms su prielinksniu *per* sinoniminės konstrukcijos, sudarytos su tų pačių daiktavardžių galininku be prielinksnio.

Visą gavénią sausai valgydavom. Slm. *Visą měšlaveži mūsų vaikis su merge měslus kratė.* Akm. *Métomas gyvenimo verpetų ir slegiamas kūno skausmų, jis visą amžių nešé tikrą kančių kryžių.* JablR I XII. *Melžé anas mane visą gyvenimą.* Dbk. *Visą šienapiūtę kelnių nesusijuosdamas lakstau:* tik išrūgos ir lapienė! Gud-GuzR I 67.

Su šios reikšmés daugiskaitinių daiktavardžių galininku veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę reiškiančios konstrukcijos dabartinėje literatūrinėje kalboje nevartojamos.

§ 33. Produktyvios veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę reiškiančios konstrukcijos, sudarytos su įvairius procesus žymintiais daiktavardžiais, einančiais su struktūriškai būtinu pažyminiu *visas*.

¹⁴ Ten pat, p. 15, 17. Pavyzdžius žr. p. 16–17.

Per visq karq kaip prismeigtais Laužadžio kieme riogsojo, o skola jo vis augo. Gud-GuzR I 48. *Pagaliau nebuvo nė laiko: per visq pamokq reikdavo sekti, kas kaip sprendžia uždavinius.* VaižgRR II 448. *O tas biaurybė Artūras atsisėdo taip, kad per visas pamaldas galėtų į mane žiopsoti.* SimonNTP 140. *Per visq sumq sukosiklieriko Liudo galvoje tokios mintys.* Myk-PutR III 246. *Ji, kaip pradėjusi verkti lig proto nustojant nuo pat užsakų, taip verkusi per visas vestuves.* VaižgRR II 396.

Dažnai per visq užtemimq šiaurinis arba pietinis Mėnulio kraštas pasilieka lyg ir nepaliestas. SlavSS 37. *Per visas vestuves jaunasis su jaunaja tarsi nesustituko.* Valanč[Rn] 36. *Jis per visq ligą nebuvo išgirdęs nė mažiausio pasiskundimo.* VaižgRR I 416.

Kartais veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę reiškiančioms konstrukcijoms sudaryti pavartojojami ir konkretieji daiktavardžiai, turintys tame kontekste perkeltinę proceso reikšmę.

Tuo būdu per visq gimnaziją apie šokius nemąsciau. ŠRgSD₁ 36.

Konstrukcijoms su prielinksniu *per* ir procesus žyminciais daiktavardžiais sinoniminės konstrukcijos, sudarytos su tą pačią daiktavardžių galininku. Tačiau veiksmą ir jo trukmę reiškiančios konstrukcijos su procesus žyminciu daiktavardžiu galininku dabartinėje literatūrinėje kalboje vartojamos labai ribotai – sudaromos tik su vienu kitu šios reikšmės daiktavardžiu.

Visq kelionę iki Gardino jaučiaus labai nejaukiai. VienIMA 155. *Gyveno tavejį mano gryčioj kaip dievo ausy.* *Visq karq gyveno!* Gud-GuzR I 67. *Visq keliq matušélę verkia.* ŽemR IV 368.

Visq pamoką prastovėjo kertėje. Vkš.

§ 34. Antrojo tipo veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę reiškiančios konstrukcijos, į kurių sandarą jeina kiekiniai skaitvardžiai, nėra dažnos. Jos paprastai sudaromos su laiko mato vienetus, rečiau paros dalis (*diena, naktis*) reiškiančiais žodžiais. Kartais pasitaiko konstrukcijų ir su metų laikų pavadinimais.

Sicilioje ir vasarą kitasyk per 5 mēnesius nesti nė lašo lietaus. VienR VII 257. *Variau šitą darbą tokiu būdu per penkerius metus.* BitK 443. *Kalba man Žmona, kas buvo, ką ji iškentėjo, kuo ji gyveno per trejus metus.* VenclR I 178. *Per dvi savaiti senis Geišė tik ieškojo progos nubėgt į Aužbikus ir pasimatyt su Severja.* VaižgRR I 87. *Ventės Rage galima matyt begalinius varnų būrius.* Kartais *per 2–4 valandas matyti jų skrendanti masę.* IvanLP III 87. *O aš seno nemylēsiu, per tris dienas dūmuose laikysiu.* LtI 289. *Per dvi dienas buvo triukšmas Janulių kieme.* VienR I 157. *Kartą per tris naktis pagrečiai jis matė keistą sapną.* BalčTVN₁ 144. *Per abi vasaras atostogavo pas mus.* Grl.

Visi jie nusileido pro skyę žemyn ir ten išbuvo per dvi valandas. BalčTVN₁ 156. *I mūsų viešbutį per dvi paras neatsilankė nė vienas žmogus.* VienR VII 153. *Kareiviai užtat buvo baudžiami pasninku, t. y. per keturias dienas buvo paskirta jiems nieko neduoti valgyti, kaip pusę svaro duonos kasdien.* BitKMD 561.

Šias konstrukcijas su prielinksniu *per* iš vartosenos stumia sinoniminės konstrukcijos su galininku. Jų trukmės reikšmė labai aiški, nedviprasmiška.

Verčiau paklausk, kaip mes saldžiai tuos ketverius metus gyvenome. Maruk ŽSG 11. *Netoli Šiaulių prie Meškuičių valstiečių būrys 4 mēnesius atkakliai kovojo prieš carinę kariuomenę.* LI I 351. *Kadangi jaunavedžiai pasivėlino, tai baudžiauninkai*

dvi paras stovėjo laukuose su balto smėlio vežimais ir laukė įsakymo, kada pradėti barstyti kelią. VienR II 33. *Būsiu pas tave septynerius metus už berną ir kuo ištikimiausiai tarnausiu.* BorBM 73. Aš tą našlį šenavot (=globoti) mokėsiu, tris dieneles dūminėj laikysiu. Lt I 290. *Sėdėjo medyje dvi dienas ir naktis.* BsRP 278. *Dvi dienas Grei Aulis nepaliaudamas šaukė jį.* IvanAŽP 102. *Dirbau keturias vasaras.* Rmš.

Jei išlaikysi tris paras be miego, tai aš tau duosiu maišą aukso. Lt 346. *O kai reikia grįžti, tai trinasi po namus, ieško šio, ieško to – dvi valandas praslanckioja.* SajK 73. *Dvi dienas išsilaike puikus oras.* LKŽ VII 42.

§ 35. Trečiojo tipo konstrukcijos, kurių priklausomajį dėmenį sudaro prielinksnis per su kiekybinio skaitvardžio galininku ir daiktavardžio kilmininku, labai retos.

Nuvažiavęs pristatė Juzę prie vokiečio meistro siuvėjo amato mokyties per dyliką metę. Valanč[Rn] 12.

Literatūrinėje kalboje paprastai vartojamos sinoniminės konstrukcijos, kurių priklausomoju dėmeniu eina kiekinio skaitvardžio galininkas su daiktavardžio kilmininku.

Keturiolika valandų gynė jie baterijos pozicijas be jokio atokvėpio, be pertraukos. T 1971 209. *Dešimtį parų važiavo Žilaitienė traukiniu, nė pati nesuprasdama, kaip ryžosi tokiai kelionei.* BaltVRA 73. *Taip trejetą dieną garavo, rūko ant aukšto kalno senasis dvaras.* LzPR II 116.

§ 36. Kartais ir antrojo (a), ir trečiojo (b) tipo konstrukcijos sakinyje dar išplečiamos pažyminiai ištisas ir visas. Šie pažyminiai yra fakultatyvūs, naujos reikšmės konstrukcijai nesuteikia, bet panaikina jos dviprasmiškumą.

a) *Taip dalykai rūgo tvino per ištisus trejus metus.* VaižgRR I 397. *Visi ik vienam, net ir piemenėliai, gražiai, meilingai sutinkami, sočiai papenimi, gardžiu alum pagirdomi, dūko šėlo per ištisas dvi dienas.* VaižgRR I 222.

Per ištisus devynis mėnesius vienuoliai būdavo atskirti nuo viso pasaulio. VienR I 25.

b) *Dar niekas per visus devyniolika metų tokiai žodžių jai nesakė.* MarPRL 109.

Tačiau ir šitokias konstrukcijas iš vartosenos stumia sinoniminės konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – daiktavardžio galininkas su kiekiniu skaitvardžiu (a) arba kiekinio skaitvardžio galininkas su daiktavardžio kilmininku (b).

a) *Kankinosi vargas ištisus trejus metus.* MarcBR 106. *Du ištisus mėnesius princas viešėjo pas princesę.* BalčTVN₁ 176. *Ištisas keturias dienas miestas skendėjo kažkokiamė rūke.* T 1967 100. *Vargo vargo [žmogus] kelionėj visas tris dienas ir kūčių naktį.* ŽemR IV 274.

Keturias ištisas dienas jie išbuvo Vilniuje. Myk-PutR III 214.

b) *Dovydiene tačiau nesiliovė jo krimtusi diena dienon štai jau visa dešimtis metų.* VaižgRR I 128. *Tarsi didžiausias akmuo būtų nusiritęs nuo jo krūtinės, kuris jি slėgė ištisus dyliką metų.* BorBM 72.

§ 37. Veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę reiškiančios konstrukcijos vartojamos rečiau, negu apibrėžtos trukmės reikšmę turinčios konstrukcijos. Neapibrėžtos trukmės reikšmę lemia priklausomojo dėmens struktūra. Galima išskirti tris pagrindinius tipus: 1) konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – prielinksnis per su daiktavardžiu daugiskaitos galininku, 2) konstrukcijos, kurių priklausomasis

dėmuo – prielinksnis *per* su daiktavardžių galininku ir skaitvardiškaisiais neapibrėžiamaisiais nežymimaisiais įvardžiais, ir 3) konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo – prielinksnis *per* su neapibrėžtą kiekį reiškiančiu žodžiu ir daiktavardžio kilmininku.

§ 38. Pirmojo tipo konstrukcijų priklausomuoju dėmeniu eina prielinksnis *per* su abu skaičius turinčių daiktavardžių daugiskaitos galininku be pažyminio arba su pažyminiu. Be pažyminių retkarčiais pavartoja laiko mato vienetus reiškiantys daiktavardžiai.

Kiek dažnesnės konstrukcijos su pažyminiais *ištisas*, *kiauras*, kartais – *visas*. Prie laiko mato vienetus reiškiančių daiktavardžių (a) jie fakultatyvūs, o prie kitų (b) – struktūriškai būtini. Iš kitų daiktavardžių tokioms konstrukcijoms sudaryti dažniau vartojami *diena* ir *naktis* (plg. § 22). Tik labai retai pasitaiko konstrukcijų su procesus reiškiančiais daiktavardžiais.

a) *Kartais per ištisas mėnesius nematyti nė vienos dėmės Saulėje*. SlavSS 186. *Per ištisas savaites nesikeičia vėjo kryptis* (trš.).

b) *Per kiauras dienas éjo būriu laukais, skusdamos želmenis* (trš.). Ar atmenat jūs tą rudenį, šaltą ir drėgną, kada nuo ryto ligi vakarui ir per kiauras naktis purkštė smulkus lietus. BilR I 59. *Per visas dienas mačiau jį bestovint toje pačioje gatvių kerčioje*. VaižgRR II 282. *Per ištisas vakarus jie ginčydavos i deologiniai klausimai* (trš.). *Per ištisas vasaras pieno lašo nematydavome*. Grl. Yra tokį pirmųjų padėjėjų, kurie per ištisas reisus piešia ir fotografuoja viską, kas tik papuola. T 1967 234.

Kiek ašarų jam išriedėjo graudžių, kieksyk, kaip žvaigždė sidabrinė per kiauras naktis nesumerkė akių. MairRR I 61.

Daugiskaitinis daiktavardis *metai* aptariamosios reikšmės konstrukcijose vartojamas su struktūriškai būtinu pažyminiu *ilgas*.

Ir taip per ilgus metus sūnus paskui tėvą sėdėjo aukštoje Merkinės pilyje. KrėvAP 9.

Daugeliu atvejų tokį konstrukcijų daiktavardžių leksinė reikšmė yra apiblukusi. Jų junginiai su būdvardžiais dažnai yra linkę stabarėti ir savo reikšme artimi junginiui *ilgą laiką* ar prieveiksmui *ilgai*.

Aukščiau aptartą konstrukcijų su prielinksniu *per*, reiškiančių veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę, sintaksiniai sinonimai yra konstrukcijos su daugiskaitos galininku ir konstrukcijos su daugiskaitos įnagininku¹⁵. Konstrukcijų su daugiskaitos galininku ši reikšmė yra ryškiausia. Konstrukcijoms su daugiskaitos įnagininku, be neapibrėžtos trukmės reikšmės, būdingas ir gana stiprus dažnio reikšmės atspalvis. Konstrukcijų su prielinksniu *per*, reiškiančių veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę, dažnio reikšmės atspalvis silpnėsnis, negu konstrukcijų su daugiskaitos įnagininku. Jos užima lyg ir tarpinę vietą tarp konstrukcijų su daugiskaitos įnagininku ir konstrukcijų su daugiskaitos galininku. Visos jos yra maždaug vienodo dažnumo.

§ 39. Antrojo tipo konstrukcijų, reiškiančių veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę, priklausomuoju dėmeniu paprastai eina prielinksnis *per* su daiktavardžių, reiškiančių laiko mato vienetus ar paros dalis, galininku ir neapibrėžiamaisiais nežymimaisiais įvardžiais *keli*, *keleri*.

¹⁵ Ten pat, p. 17–19.

Vėliau Kražiai per kelis šimtmečius éjo iš rankų į rankas. Vair-RačKM 136. Maža to, stebint jį (Uraną) per kelias naktis, pasirodė, kad tasai objektas juda žvaigždynuose. SlavSS 352.

Kas klaseje mokytojų buvo dëstoma, per kelis ménésius nė žodelio nesupratau. BitK 378. Iš visų pusiu apsiausti debesų ir apnešti sniego, per kelias savaites negalėdavo vienuoliai nė kojos per slenkstį iškelti. VienR I 28.

Šio tipo konstrukcijos neproduktivios. Dažnės atitinkamos sinoniminės konstrukcijos su galininku be prielinksnio.

Juk mes kelerius metus pas mano tévelius gyvenom. BilR I 198. Kelias savaites ta mintimi dieną ir naktį gyvenau. BitKMD 790. Grįžtantį valdovą pasitiko su džiaugsmu didžiausios minios žmonių ir linksminosi kelias dienas. BalčTVN₁ 24. O paskui užėjo šiltas pavasario lietus, ir taip davė kelias dienas, kad sniego nė ženklo nebeliko. BaltPV I 51.

Pasikankinę šitaip kelias savaites, įsitikinome, kad batai ne platyn eina, bet kaskart siaurėja. BitKMD 594. Kelias dienas šiene pragulėjusių obuolių krūvelė baigė nykti. MačAD 59.

§ 40. Trečiojo tipo konstrukcijų, reiškiančių veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę, yra du potipiai.

Pirmajį potipį sudaro konstrukcijos, kurių priklausomuoju démeniu eina prielinksnis *per* su skaitvardžių *dešimtis*, *šimtas*, *tūkstantis*, *milijonas* ir t. t. daugiskaitos galininku ir daiktavardžio *metai* daugiskaitos kilmininku.

Nuo kalnų, kalvų, nuotakų nuskalauta visa geroji žemė, per kelis colius nuležta visos derlių pūvenos, kurioms padaryti per tūkstančius metų vargo dirbo oras. VaižgR VII 14. Per tūkstančius metų jie skalavo niūrius kraštų vidurius. VaižgRR II 353 – 354. Tas ryšys formavosi per milijonus metų. JG 1968 7 5.

Šių konstrukcijų sintaksiniai sinonimai yra konstrukcijos su tų pačių skaitvardžių daugiskaitos galininku be prielinksnio ir daiktavardžio *metai* daugiskaitos kilmininku (a) ir konstrukcijos su tų pačių skaitvardžių daugiskaitos įnagininku ir daiktavardžio *metai* daugiskaitos kilmininku (b).

a) *Dešimtis metų žengėme kartu, petys į petį. T 1969 106. Mokslui padendant, tūkstančius metų tylėjė akmenys, prakalbėjo ir atskleidė šimtmečiais saugotas paslaptis. DovAA 268. Na, žmogel, ji dar šimtus metų stovės. KrėvŠP 217. Toks jo (radžio) šilumos spinduliaivimas vyksta šimtus metų be paliovos. BrazdžBF IV 181.*

b) *Šimtais metų taip buvo – nieko ir tu nepakeisi. Mžk. Šie turtai milionais metų slypėjo Sibiro platybėse (tsp.).*

Literatūrinėje kalboje iprastesnės šios leksinės sandaros konstrukcijos su galininku be prielinksnio. Konstrukcijos su prielinksniu *per* ir konstrukcijos su įnagininku yra retos.

Antrojo potipio konstrukcijos, kurių priklausomasis démuo – prielinksnis *per* su neapibrėžiamųjų nežymimųjų įvardžių *keletas*, *keliolika* galininku ar įvardžių *kelias-dešimt* ir daiktavardžių kilmininku, yra neproduktivios.

Kartais per keletą dienų nebus svečių. ŽemR IV 326. Per kelias-dešimt metų taupė, taupė, ir viskas nuéjo šunui ant uodegos (trš.).

Literatūrinėje kalboje paprastai vartoamos sinoniminės konstrukcijos, kurių priklausomajai démeni sudaro įvardžių *keletas*, *keliolika* galininkas ar įvardis *kelias-dešimt* su daiktavardžių daugiskaitos galininku.

Ir taip [šeimininkė] dėl mūsų patogumų kenčia nepatogumus keletą savaičių. ŽemR IV 218. Taručiai keletą naktų saugojo karvę. CvR VIII 116. Keliolika dienų skrajojau niekieno nevaržomas. MašAMB 57.

§ 41. Veiksmą ir jo trukmę kartais reiškia konstrukcijos, kurių priklausomasis dėmuo — prielinksnis *per* su daiktavardžio *laikas* galininku, einančiu su būtinu pažyminiu. Jos reiškia veiksmą ir apibrėžtą ar neapibrėžtą jo trukmę, destis koks pažyminis.

Veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę reiškia konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina prielinksnis *per* su daiktavardžio *laikas* galininku ir jam priklausomais įvairių leksinių reikšmių daiktavardžiais bei parodomaisiais įvardžiais. Be šių pažyminių, būtinas struktūrinis elementas yra dar ir įvardis *visas*.

Per visą karo laiką niekas ir nemanęs kelti šį klausimą. SimonR V 298. Vienas jų, vardu Juzė, per visą okupacijos laiką turėdavo joti naktigonėn ir miegoti lauke ligi vėliausio rudens. Gud-GuzR V 310. Per visą šį laiką jaučiau priekaištingus kaimynų ir pažystamų žvilgsnius (tsp.).

Konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžio *laikas* galininkas tik su pažyminiu *visas*, reiškia veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę.

Eik namo nešalęs, nes paskui kremėzuosi per visą laiką. Vdš.

Šioms konstrukcijoms sinoniminės konstrukcijos su galininku. Jos dabartinėje literatūrinėje kalboje daug produktyvesnės ir dažnesnės už konstrukcijas su prielinksniu *per*.

a) Veiksmą ir apibrėžtą jo trukmę reiškiančios konstrukcijos.

Visą karo laiką mes, karininkai, mokome juos, kaip reikia su gyventojais elgtis. BitKMD 259. *Visą muštinyti laiką po stalo kiurksojo.* Vkš.

Per daug ji buvo savimi užsiėmusi visą šį laiką. SimonR V 238–239.

b) Veiksmą ir neapibrėžtą jo trukmę reiškiančios konstrukcijos.

Prie kalvės visą laiką stovėjo arkliai, pakinkyti vežimai, sukinėjosis vyrų. KrėvRg 185. *Gaidys ant laktos visą laiką kutnojo: kud kudakš.* Mc.

Atsimainiusiu balsu paprašė valgyti ir visą laiką nė žodžio nepratarė. BilR I 221.

Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo realizavimo terminą

§ 42. Veiksmą ir jo realizavimo terminą reiškiančios konstrukcijos sudaromos tik su įvykio veikslo veiksmažodžiais. Šie veiksmažodžiai reiškia veiksmo baigtį, rezultatą ar rezultatinę būseną. Priklasomuoju dėmeniu nurodomas laiko kiekis, per kurį pasiekiamas veiksmo baigtis, rezultatas ar rezultatinė būsena.

Savo statybų meletos užbaigia per dvi – tris savaites. IvanLP III 63. *Per metus atkrutės.* Zr. *Per žiemą išlapojo, o pavasarį mirė.* Ggr. *Per valandą iškasė tris ilgas duobes.* ŽemR IV 362. *Tik parėjęs iš laukų, Ignotas sėdėjo prie atdaro lango ir, nukoręs per dieną išvargusias rankas, žiūrėjo į mėlynas, paūkavusias pakrūmes.* Gud-GuzR I 82. *Aš, tavo ponas, įsakau, kad per tris dienas būtų dirva įtręsta, aparta, išakėta ir rugiai, kviečiai užsėta.* CvR₁ VII 198. *Per visą dieną nei už skatiką nebuvau pardavusi.* BalčAP 43.

§ 43. Konstrukcijos reiškia veiksmą ir apibrėžtą (a) ar neapibrėžtą (b) jo realizavimo terminą.

a) *Per vasarą jis ištiso*. MarukŽŠG 30. *Gamykla per parą gali perdirbti 40 tonų obuolių*. T 1967 208. *Per pusantros valandos su šešiais gerais yrėjais pavandeniu mes priplaukėm mano vasarnamį*. BalčTVN₁ 141.

b) *Per valandėlę pasikeitė visi planai, viskas apsivertė aukštyn kojomis*. (trš.). *Kiek prisilydė [kerdžius] per ištisas vasaras!* LKŽ VII 408–409. *Kaip smarkiai jis pasikeitė per keletą metų*. Gud-GuzR V 97. *Juodavo per daug metų aprūkusios lubos, duobėta molinė asla*. VenclGD 83.

Šiuos skirtumus lemia priklausomojo dēmens leksinės ir gramatinės ypatybės.

§ 44. Veiksmą ir apibrėžtą jo realizavimo terminą reiškiančias konstrukcijas pagal priklausomojo dēmens leksines ir gramatinės ypatybes galima skirstyti į tris tipus: 1) konstrukcijos, kurių priklausomuoju dēmeniu eina prielinksnis *per* su daiktavardžio galininku be pažyminio, 2) konstrukcijos, kurių priklausomajį dēmenį sudaro prielinksnis *per* su daiktavardžio galininku ir kiekiniu skaitvardžiu, ir 3) konstrukcijos, kurių priklausomasis dēmuo – prielinksnis *per* su kiekinio skaitvardžio ar apibrėžtą kiekį reiškiančio daiktavardžio galininku ir daiktavardžio kilmininku.

§ 45. Pirmojo tipo konstrukcijos paprastai sudaromos su laiko mato vienetus, paros dalis ir metų laikus reiškiančiais daiktavardžiais. Aiškiausią termino reikšmę turi konstrukcijos su laiko mato vienetų pavadinimais.

Tėvas tiek pinigų man niekada neduos, nes per mėnesį uždirba šimtą dviešimt litų. MarcBR 210. *Žaizdos gali žemėj užsitraukti per metus, vos tik žolė atkus*. MaldŠM 70. *Per metus jie taip pasikeitė, lyg būčiau jų nematei ištisą dešimtmetį*. KorsP 257. *Per minutę pastatėm bures*. VienR VII 49. *Nuostoliai per penkmetį sumažėjo devynis kartus*. T 1971 41. *Penimi galvijai Akmenės, Ignalinos ir Jurbarko rajonų ūkiuose dėl nepilnaverčio šerimo nedaug priauga per parą*. T 1966 274. *Ką per pusvalandį sukraus, ką išveši?..* BitKMD 218. *Ji per savaitę kiaušinių vieną tepadėjo*. MairRR II 180. *Šermukšnis, ir tas per savaitę parausvėjo*. SajK 148. *Apskaičiuota, kad per sekundę genys suduoda 8–10 smūgių*. IvanLP III 53. *Per septynmetį fabrikas labai išaugus* (trš.). *Nelabai toli Priekulė, per valandą galima nueiti*. SimonR I 66.

Labai dažnai šios reikšmės konstrukcijos sudaromos su paros dalių bei metų laikų pavadinimais be pažyminių. Iš paros dalių pavadinimų paprastai vartojami diena ir *naktis*. Kiti paros dalių pavadinimai kalbamosiose konstrukcijose vartojami labai retai.

Atsibėginėji su gyvuliais per dieną, dabar pasėdėtum. Gs. Svarę juodos duenos per dieną užlakstau. LKŽ VII 94. *Per naktį iškliunkė iš statinės visas vanduo*. Brt. *Pabudės rytą, pažvelk pro širdukę lange ir nustebsti: sustingę topoliai per naktį apsipūkavo sidabru*. SajJPK 4. *Per vakarą ir numezgiai [pirštines]*. Grl. *Buvo stengiamasi per dieną išvežti visą per žiemą pristovėtą mėšlą*. LEB 66. *Per pavasarį taip diendaržį išbrīdom (išklampojom), kad sunku ir bejeiti*. LKŽ I 864. *Ši įmonė per vasarą neįvykdė nė vieno mėnesio gamybinės užduoties*. T 1967 220. *Tūkstančiai kubinių kilometrų vandens, išilusio per vasarą, veikia kaip termostatas*. ČekNGK 19. *Užsiverpsių per žiemą duonutės*. Jrb. *Per rudenį surenkame šimtus tonų grybų (tsp.)*. Jaučiai buvo įgudę ir arimo meno per žiemą nepamiršę. Myk-PutR VI 72.

Kaip matyti iš pavyzdžių, šiu konstrukcijų termino reikšmę lemia prielinksnis *per*. Eliminavus prielinksni *per*, konstrukcijos su paros dalį ir metų laiką pavadinimais reikštų veiksmą ir jo laiko momentą, o su laiko mato vienetu pavadinimais iš viso būtų neįmanomos.

Su kitų laiko reikšmių daiktavardžiais be pažyminių veiksmų ir jo realizavimo terminą reiškiančios konstrukcijos nedaromos.

§ 46. Ypač dažnos antrojo tipo konstrukcijos, kurių priklausomuoju dėmeniu eina prielinksnis *per* su laiko mato vienetus, paros dalis, rečiau – metų laikus reiškiančią daiktavardžių galininku ir kiekiniais skaitvardžiais.

Tas jaunas žmogus per vieną mėnesį visa sugriaus, kas mūsų metais buvo statyta, dirbtą. PaukštPM 89. Per trejus metus viską praradau. BalčTVN₁ 36. Nuo Saulės šviesa pasiekia mus per 8 minutes ir 20 sekundžių. SlavSS 7. Tuo jie išrinko septynmėtį velnią, kuris muzikantą per septynias minutes išnešė žemén. Lt IV 499. Juk per dvi paras jis tesuvalgė vieną riestainį ir teisiškėrė puodelį pieno. MarcBR 13. Per tris paras iškrovém jį (laivą). ČekNGK 32. Mūsų linai per keturias savaites gerai atsiklojéjo. Lnkv. Vėjas kartais sugražina iš jūros žvejus per dvi valandas. VienR VII 34. Jis 300 litų per tris dienas prakukavo. Slk. Merkurijus apkeliauja savo orbitą per 88 dienas. SlavSS 229. I Paryžių nuvažiuoju per dvi naktis. VaižgRR II 337. Per du vakaru pasisekė mums su Žemaite du veiksmus pagaminti, bet prie trečiojo užsi-kirtome. BitK 681. Kiemelis, daržas, laukai – viskas buvo užnešta tokiu sniego klodu, kad atrodė – nė per tris vasaras neištirps. BaltPV I 23. Vaikelis išmoks per tris žiemas. LKŽ.

Veiksmą ir apibrėžtą jo realizavimo terminą reiškiančios konstrukcijos kartais sudaromos ir su kitais apibrėžtą laiko tarpą bei procesus žyminciais daiktavardžiais, einančiais su kiekiniais skaitvardžiais.

Per du semestrus B. Sruoga perskaitė visą kursą (trš.). Ši tema išdėsto-ma per 24 pamokas (trš.). Per dvi kėlenas nupioviau lauką. Pšl.

§ 47. Trečiojo tipo konstrukcijų kiekybinio skaitvardžio ar apibrėžtą kiekį reiškiančio daiktavardžio galininkas su prielinksniu *per* valdo tų pačių leksinių reikšmių daiktavardžių kilmininką, su kuriais sudaromos ir antrojo tipo konstrukcijos (žr. § 46).

Nenutruksta uodega namininkams, kai per penketą metų po dešimtinę atiduoda. VaižgRR I 361. Per dyliką dienų aplankéme visas Pabaltijo res-publicas (tsp.). Per porą savaičių triušukai gerokai prakuto. SajK 34. Per porą karų šio to išmoko ir vokietis. Grl. Per pusšimtį mano stebėjimo metujos (mele-to) būklę Lietuvoje, rodos, nėra pablogėjusi. IvanLP III 62.

§ 48. Sakinyje visų trijų tipų (ypač pirmojo) konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir apibrėžtą jo realizavimo terminą, kartais turi pažyminius *visas, apskritas, ištisas, kiauras*, bet jie yra fakultatyvūs ir naujų reikšmės atspalvių konstrukcijai nesuteikia.

Prisidarbavus per visą dieną, pavargus, prisibėgiojus, taip malonu atsisėsti vakare su knyga. ŠRgSD₁ 10. Per visą vakarą saksai tose kavinėse-aludėse praleidžia labai mažai pinigų. VienR VII 117. Aš negalėjau sudėti akių per kiaurą naktį. BalčTVN₁ 100. Per visą žiema tik tuos kelis litus tegalėjau užkrapštyti. Up. Ei, jūs tinginės, ten viršuje per visą vasarą nepadarėte darbo, verto poros centų. CvR₁ VII 29. Prisidirbsi per ištisus metus. BinkGR

406. Per visą mėnesį tokio torto nesuvalgysim! KrėvLŽ 146. Kiek aš prisi-kentėjau per apskritus metus (rš.).

Per ištisus du mėnesius sudegė tūkstančiai tonų durpių (tsp.).

Jo kūnas turėjo laiko per visą pusę metų permirkti juo. VaižgRR I 414. Gana, kad ir Kaziukas per visą pusę metų nė žodžiu nebeužsiminė apie savo li-gą ir išgijimą. VaižgRR I 411.

§ 49. Veiksmą ir neapibrėžtą jo realizavimo terminą reiškiančių konstrukcijų yra keturi pagrindiniai tipai: 1) konstrukcijos, kurių priklausomasis dēmuo – prie-linksnis *per su* neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančią daiktavardžių vienaskaitos galininku, 2) konstrukcijos, kurių priklausomasis dēmuo – prie-linksnis *per su* abiejų skaičių formas turinčių laiko mato reikšmės daiktavardžių daugiskaitos galininku, 3) konstrukcijos, kurių priklausomasis dēmuo – prie-linksnis *per su* daiktavardžių galininku ir neapibrėžiamaisiais nežymimaisiais įvardžiais, ir 4) konstrukcijos, kus rių priklausomasis dēmuo – prie-linksnis *per su* neapibrėžtą kiekį reiškiančiu žodžiu ir daiktavardžio kilmininku.

§ 50. Pirmojo tipo konstrukcijos, sudarytos su neapibrėžtą laiko kiekį reiškiančiai daiktavardžiai, labai neproduktyvios, ribotos leksiškai.

Ir per akimirksnių driūktelėjo jam visas nepaprastai laimingas gyvenimas. VaižgRR I 475. Mažas ir per valandėlę suspėdavai daug padaryti. MašAMB 23.

§ 51. Nedažnos šios reikšmės ir antrojo tipo konstrukcijos, kurių priklausoma-sis dēmuo – prie-linksnis *per su* vienaskaitos bei daugiskaitos formas turinčių daik-tavardžių galininku.

Per šimtmečius tiek nesukurdavo žmogus. TilvR I 442. Tačiau net daug įkā matė specialistai patenkinti linkčioja galva, kai stoties programos ir laiko įtai-sas „raportavo“ Žemei, kad orientavimas užbaigtas *per sekundes*. T 1967 246. Iš organinės medžiagos, susikaupusios per tūkstantmečius, negauta jo-kios ekonominės naudos. T 1971 262. Tarp smėlio kranto ir didžiojo gredo jūriminkai parodė mums labai įdomų, tiesiog nuostabų, per amžius uolose išsidirbusi urvą – švirkštą. VienR VII 45.

§ 52. Pačios produktyviausios ir dažniausiai vartojamos trečiojo tipo veiksmą ir neapibrėžtą jo realizavimo terminą reiškiančios konstrukcijos. Jų priklausomoju dėmeniu einantys daiktavardžiai visada turi struktūriškai būtinus pažyminius keli ir keleri. Joms sudaryti vartojami tų pačių leksinių reikšmių daiktavardžiai, kaip veiksmą ir apibrėžtą jo realizavimo terminą nurodančioms konstrukcijoms, į kurių sudėtį jeina būtinas struktūrinis pažymyns – kelintinis skaitvardis (žr. § 46).

Pirmučiausia grafai pataisė dvaro rūmus, nes per kelerius metus, niekieno negyvenami, atidréko ir apgedo. VienR II 69. *Per kelias minutes pasirodys saulė.* BalčAP 155. Dažniausiai dėl savo linksmo būdo ir ūmo pietiečių temperamento, visa, ką pelnė jūroje per kelias paras, prageria Sevastopoly per vieną naktį. VienR VII 35. *Statyboje per kelias savaites ji visai pagedo.* DovŽE 290. Nuo mažiausio trenksmo per kelias sekundes [žmonės] išbėga iš namų. T 1967 29. *Ne vienas medžiotojas gyresi nušovęs juose (ežeriukuose) kelias dešimtis ančių per kelias valandas.* IvanLP II 75. *Per kelias naktis kometos uodega išnyko (trš.).* Iš durpyno per kelias vasaras sukrapštė apskritą sumeľę (tsp.).

§ 53. Ketvirtojo tipo konstrukcijų, reiškiančių veiksmą ir neapibrėžtą jo rea-lizavimo terminą yra trys potipiai.

Pirmajam potipiu priklauso konstrukcijos, kurių prilausomasis dėmuo – prielinksnis per su skaitvardžių dešimtis, šimtas, tūkstantis, milijonas ir t. t. daugiskaitos galininku ir daiktavardžio metai daugiskaitos kilmininku.

Tautiniai raštai susiklostė ne per dešimtis, o per šimtus metų. LKŽ VI 152. *Atodangoje matyti nuosėdų sluoksniai, atsiradę per milijonus metų* (trš.).

Antrajį potipį sudaro konstrukcijos, kurių prilausomasis dėmuo – prielinksnis per su neapibrėžiamujų nežymimųjų įvardžių keletas, keliolika ar neapibrėžtą kiekį reiškiančių daiktavardžių galininku ir daiktavardžių kilmininku. Prie šio potipio skirtinos ir konstrukcijos su įvardžiu *keliai dešimt*. Paprastai šios konstrukcijos sudaromos su laiko mato vienetus reiškiančiais daiktavardžiais. Kitas laiko sąvokas reiškiančių daiktavardžių jose pasitaiko rečiau.

Per keletą mėnesių vos pérknerpiau. LKŽ VI 220. *Bet Lenkija griuvo per keliolika dienų.* VenCLJA 478. *Geležinius virbalus iš sunkvežimių išmetė per keletą minučių.* JankKK 102. *Gražius miškus aplink mūsų sodžių per keletą metų žydai išpirko.* BilR I 176. *Tas baisus turtas buvo priplėstas per daugelį metų.* BalčTVN₁ 48. *Tiktais per daugybę metų liko užmirštas ano kungiakščio vardas.* SimonR I 32. *Per keliai dešimt metų miestelis sunyko* (tsp.).

Trečiąjį potipį sudaro konstrukcijos, kurių prilausomasis dėmuo – prielinksnis per su neapibrėžtą kiekį reiškiančiu prieveiksmiu ir daiktavardžio kilmininku. Jos neproduktyvios, vartojamos retai.

Karo padarytų žaizdų neužgydys nė per daugelį metų (tsp.). *Per tiek metų namus visai numelžė.* Brt.

§ 54. Konstrukcijos su daiktavardžiu *laikas* reiškia veiksmą ir apibrėžtą ar neapibrėžtą jo realizavimo terminą. Konstrukcijos su prielinksniu per ir daiktavardžio *laikas* galininku be pažyminių visada reiškia veiksmą ir neapibrėžtą jo realizavimo terminą.

Gal ana per laiką ir sustiprės. Užv. *Per laiką ponui piktumas pereis.* JablRR I 659.

Tokiose konstrukcijose prilausomasis dėmuo per laiką jau vartojamas kaip prieveiksmis.

Konstrukcijos, kurių prilausomasis daiktavardis *laikas* eina su pažyminiais *ilgas, trumpas*, taip pat reiškia veiksmą ir neapibrėžtą jo realizavimo terminą.

Per ilgą laiką auksas buvo nusitrynės. BalčAP 319. *Per ilgesnių laiką medžiagos trūkumai susidarydavo labai gražūs.* SruogR V 365. *Per trumpą laiką troba buvo įkurta.* LKŽ VI 976. *Jam buvo nuostabu, kad jo sūnus per trumpą laiką taip ūmai pasikeitė.* Gud-GuzR V 363.

Tokios pat reikšmės yra konstrukcijos, kurių prilausomasis daiktavardis *laikas* turi prisijungęs parodomąjį įvardį kaip būtiną struktūrinį elementą.

O per tą laiką dar ir su namais reikia apsirūpinti. ŽemR IV 160. *Per tą laiką Akvalina gerai apžiūrėjo barzdocių.* SajJPK 9.

§ 55. Konstrukcijos su prielinksniu per reiškiančios veiksmą ir jo realizavimo terminą, galima sakyti, neturi sintaksinių sinonimų dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. Kartais pasitaiko viena kita tos pat reikšmės konstrukcija su vienaskaitos įnagininku¹⁶, tačiau tokios konstrukcijos yra atsitiktinės, sudaromos tik su pavieniais daiktavardžiais.

¹⁶ Plg. A. Rasimavičius, Veiksmažodžių ir daiktavardžio įnagininko junginiai, išreiškiantieji laiko santykius, lietuvių literatūrinėje kalboje, Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, Mokslo darbai, Lietuvių kalba ir literatūra, t. XI, Vilnius, 1960, p. 141.

a) Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir apibrėžtą jo realizavimo terminą.

Per vieną dieną padarysi – kiek čia to darbo (trš.). Verutė per vieną naktį taip persimainė, kad sunku buvo ją bepažinti. VienR II 134. Per vieną rytą visus runklius nuroviau. GrI.

Visą dobilieną viena diena nukilnosi, karvę taip tankiai bekilnodamas. Bržr. Tegul tavo sūnus padaro viena nakčia nuo tavo namų iki mano namų dideli keliai. BsRP 249. Vienu rytu visas pievas paklójo. Švnč (LKŽ VI 157).

b) Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir neapibrėžtą jo realizavimo terminą.

Tiltas per akimirksnį išlėkė į orą (trš.). Per vieną akimirką sumojo, kad jis buvo ieškomas. SajJPK 105. Suvirto vilkai ant stirnaitės ir per vieną akimirksnį gyvulėlis buvo sudraskytas. SimonR I 63. Po tų įvykių poeto vardas dar labiau išpopuliarėjo, o jo poezijos knygelę visi gaudyti gaudė, ir per trumpą laiką buvo išpirkta senoji laida. VienIMA 210.

Akimirkniu jie susiorientuoja ir tuo, peršokę kalną, atsiranda netoli aerodromo. DovAA 31–32. Viena akimirka jo kaktoje išsiraitė raukšlės. GricŽ 192. Ir tai, ką jis pamatė, vienu akimirksniu nuvérė jį visą, ir jis skubiai nuleido akis. Myk-PutR III 105. Yra žinoma, kad fėjos ir kitos dvasios gali atlikti nepaprastus daiktus trumpu laiku. BalčTVN₁ 80. Vokiečiai atėjė trumpu laiku viską padarė. BitKMD 334.

Konstrukcijos su prielinksniu *per*, reiškiančios veiksmą ir jo realizavimo terminą, yra ryškiausiai išsiskyrusios iš kitų laiko konstrukcijų su šiuo prielinksniu. Šių konstrukcijų su prielinksniu *per* produktyvumas ir reikšmės aiškumas, matyt, ir neleidžia labiau išplisti atitinkamoms konstrukcijoms su įnagininku.

Išvados

1. Laiko konstrukcijos su prielinksniu *per* yra labai produktyvios. Pagal reikšmę jas galima suskirstyti į 5 ryškiausias grupes: 1) laiko momento, 2) laiko periodo, 3) dažnio, 4) trukmės ir 5) termino. Tarp šių reikšmių labai griežtų ribų nėra: pritaiko pereinamų atvejų.

2. Svarbiausias veiksny, lemiantis konstrukcijos laiko momento ar laiko periodo reikšmę – veiksmažodžio veikslas. Konstrukcijos su įvykio veiklo veiksmažodžiais paprastai reiškia veiksmą ir jo laiko momentą, konstrukcijos su eigos veiklo veiksmažodžiais – veiksmą ir jo laiko periodą. Šių konstrukcijų priklausomouju dėmeniu, išskyrus žodžius *dieną*, *naktį*, metų laiką ir laiko mato vienetų (pastarieji visada vartojami su struktūriškai būtinu pažyminiu) pavadinimus, su kuriais sudaromos tik veiksmą ir jo laiko periodą reiškiančios konstrukcijos, eina tų pačių leksinių reikšmių daiktavardžiai.

3. Veiksmą ir jo dažnį reiškiančią konstrukcijų priklausomąjį dėmenį visada sudaro prielinksnis *per* su daiktavardžių daugiskaitos galininku. Šios reikšmės konstrukcijos niekada nesudaromos su laiko mato vienetus reiškiančiais daiktavardžiais, niekada neturi kiekybinių pažyminių. Vyrauja konstrukcijos su eigos veiklo, retenės su įvykio veiklo veiksmažodžiais.

4. Konstrukcijos, reiškiančios veiksmą ir jo trukmę, beveik visada turi kiekybinių pažyminių. Pagrindinis dėmuo būna ir eigos, ir su tam tikru periodu susijusi veiksmą reiškiantis įvykio veiklo veiksmažodis.

5. Konstrukcijų, reiškiančių veiksmą ir jo realizavimo terminą, pagrindinis dėmuo visada yra įvykio veiklo veiksmažodis, žymintis tam tikrą veiksmo baigtį, rezultatą ar rezultatinę būseną. Priklausomuoju dėmeniu eina daiktavardžiai su kiekybiniais pažyminiais ir be jų.

6. Laiko konstrukcijų su prielinksniu *per* daiktavardžiai paprastai reiškia laiko sąvokas bei procesus.

7. Daugiausia sintaksinių sinonimų turi konstrukcijos su prielinksniu *per*, reiškiančios veiksmą ir jo laiko momentą ar periodą. Šių reikšmių konstrukcijoms yra sinoniminės atitinkamos leksinės sudėties konstrukcijos su vienaskaitos galininku, vienaskaitos įnagininku, vienaskaitos bei daugiskaitos vietininku arba polinksniais *metu*, *laiku*.

8. Veiksmą ir jo dažnį reiškiančių konstrukcijų su prielinksniu *per* sinonimai paprastai yra konstrukcijos su daugiskaitos įnagininku arba polinksniais *metu*, *laiku* ir daugiskaitos kilmininku, labai retai — konstrukcijos su daugiskaitos vietininku.

9. Veiksmą ir jo trukmę reiškiančių konstrukcijų su prielinksniu *per* sintaksiškai sinonimai dažniausiai yra konstrukcijos su vienaskaitos arba daugiskaitos galininku, o tam tikrais atvejais ir konstrukcijos su daugiskaitos vardininku arba daugiskaitos įnagininku.

10. Veiksmą ir jo realizavimo terminą reiškiančios konstrukcijos su prielinksniu *per* sintaksinių sinonimų, išskyrus pavienius atvejus su vienaskaitos įnagininku, nėturi.

Gauta
1971. XI. 3

А. РУЖЕ

ВРЕМЕННЫЕ КОНСТРУКЦИИ С ПРЕДЛОГОМ *PER* В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье освещается структура и значения временных конструкций¹ с предлогом *per* в современном литовском литературном языке. Установлены тенденции продуктивности и употребления изучаемых конструкций, выявлены их синтаксические синонимы.

В современном литовском литературном языке временные конструкции с предлогом *per* очень продуктивны. Они выражают: 1) действие и отрезок времени, в один из моментов которого осуществляется это действие, 2) действие и период времени, в котором происходит это действие, 3) действие и определенные отрезки времени повторения этого действия, 4) действие и его продолжительность и 5) действие и срок, в течение которого это действие осуществляется.

Конструкции, выражающие действие и отрезок времени, в один из моментов которого осуществляется это действие, отличаются от конструкций, выражающих действие и период времени, в котором это действие происходит,

¹ Временными конструкциями или конструкциями здесь называются словосочетания, состоящие из глагола и имени существительного, которые выражают временные отношения

в основном — видом глагола. Конструкции с глаголами совершенного вида выражают действие и отрезок времени, в один из моментов которого действие осуществляется, а конструкции с глаголами несовершенного вида — действие и период времени, в котором действие происходит. В роли зависимого компонента этих конструкций, за исключением имен существительных *diena* „день“, *naktis* „ночь“, названий времен года и единиц времени (последние всегда употребляются с обязательным определением), которые встречаются только в конструкциях, выражающих действие и период времени, в котором действие происходит, вступают имена существительные с одинаковым лексическим значением.

В конструкциях, выражающих действие и определенные отрезки времени повторения этого действия, имя существительное всегда имеет форму винительного падежа множественного числа. В составе этих конструкций никогда не употребляются существительные, обозначающие единицы времени. Наиболее продуктивными являются конструкции с глаголами несовершенного вида.

В состав конструкций, выражающих действие и его продолжительность, почти всегда входит обязательное количественное определение. Основным компонентом этих конструкций являются глаголы несовершенного вида и те глаголы совершенного вида, которые обозначают продолжительное действие.

В конструкциях, выражающих действие и срок, в течение которого это действие осуществляется, глагол всегда совершенного вида.

В состав временных конструкций с предлогом *per* входят имена существительные с лексическим значением времени или процесса.

Синтаксическими синонимами конструкций с предлогом *per*, выражающих действие и отрезок времени, в один из моментов которого осуществляется это действие, или действие и период времени, в котором действие происходит, являются соответствующие конструкции с винительным падежом единственного числа, конструкции с творительным падежом единственного числа, конструкции с местным падежом единственного или множественного числа и конструкции с послелогами *metu*, *laiku*.

Синтаксическими синонимами конструкций, выражающих действие и определенные отрезки времени повторения этого действия, обычно являются конструкции с творительным падежом множественного числа или конструкции с послелогами *metu*, *laiku*, а иногда и конструкции с местным падежом множественного числа.

Конструкции с предлогом *per*, выражающие действие и его продолжительность, чаще всего можно заменить синонимическими конструкциями с винительным падежом единственного или множественного числа, а в отдельных случаях и конструкциями с именительным падежом множественного числа.

Синтаксические синонимы конструкций, выражающих действие и срок, в течение которого это действие осуществляется, за исключением нескольких отдельных случаев, в современном литературном языке отсутствуют.

Поступило
3.XI.1971